

ΤΑ ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΑ ΣΤΕΛΕΧΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Υπό κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗ

Α'. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

1. Τα ιδανικά τῶν διαφόρων ἐποχῶν

Εἶναι γνωστόν, ὅτι αἱ διάφοροι ἐποχαί, κατὰ τὴν διαδοχὴν τῶν ποικίλων ρευμάτων τῶν ἀνθρωπίνων πολιτισμῶν, χαρακτηρίζονται ἀπὸ ὠρισμένα ιδανικά. Τὰ ιδανικά αὐτὰ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἑνὸς μὲν, νὰ λύσῃ τὰ μᾶλλον ἐπείγοντα προβλήματα τῆς «πρακτικῆς» ζωῆς του, ἀφ' ἑτέρου δέ, νὰ προσανατολίσῃ τὴν πορείαν του πρὸς τὸ μέλλον.

Κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπισημάνῃ τις διάφορα ιδανικά, μὲ κυμαινομένην ἀξίαν καὶ ἱεράρχησιν. Ὑπάρχει, ὅμως, πάντοτε τὸ «ιδεῶδες» κάθε ἐποχῆς, δηλαδή, ἐκεῖνο πού στέκει ὑπεράνω ὅλων τῶν μικροτέρων ιδανικῶν καὶ πού χρωματίζει ἐντονώτερα τὸ πνευματικὸν κλίμα ἐκάστης ἐποχῆς.

Οὕτως, εἴχομεν, κατὰ τὴν διαδρομὴν τῶν αἰῶνων, τὸ ιδεῶδες τῆς Θρησκείας, τῆς Κοινωνικῆς Ρυθμίσεως καὶ τοῦ Νόμου, τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης (ποιήσεως, γλυπτικῆς, ζωγραφικῆς, μουσικῆς κ.λ.) καί, τελευταίως, τὸ ιδανικὸν τῆς Τεχνικῆς Τελειοποιήσεως καὶ τῆς Οἰκονομικῆς Ἀναπτύξεως (παραγωγῆ).

Ἡ σχηματικὴ, ὡς ἀνωτέρω, περιγραφὴ τῶν διαφόρων κατὰ καιροὺς ιδανικῶν δὲν εἶναι ἀπόλυτη, δηλαδή, δὲν σημαίνει ὅτι, ὅταν ἐπεκράτῃ τὸ ἓν ἢ τὸ ἄλλο ιδανικόν, τὰ ἄλλα ἐξηφανίζονται τελείως. Σημαίνει, ὅμως, ἀναμφισβητήτως, ὅτι αὐτὰ ἐτίθεντο, κατὰ κάποιον τρόπον, εἰς δευτέραν μοῖραν.

Τοιοτοτρόπως, ὁ «θρησκευτικὸς ἀνθρώπος» ἢ ὁ «ποιητικὸς» ἢ ὁ «νομικὸς», ὁ «μουσικὸς» κ. ἄ. ὑπῆρξαν τὰ ὑπέροτατα ιδανικά ὠρισμένων ἐποχῶν, πού διεδέχθησαν ἀλλήλας. Εἰς τὴν ἐποχὴν μας δέ, φαίνεται, ὅτι τὸ ἐπικρατοῦν ιδεῶδες εἶναι τοῦ ἀνθρώπου «παραγωγοῦ» καὶ «τεχνικοῦ».

Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ἀκόμη, ὅτι ὅλα τὰ ιδανικά αὐτὰ ὑπῆρχον ἐν σπέρματι καὶ πρὸ τῆς θριαμβευτικῆς ἐμφανίσεώς των ὡς ὑπερτάτων ιδεωδῶν. Ἀπλῶς καὶ μόνον, ἀντικαθίσταν τὰ προηγούμενα καὶ ἀπετέλουν τὸν κύριον κανόνα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπικρατήσεώς των, ἕως ὅτου ἔλθῃ τὸ διάδοχον ιδεῶδες.

Ἄλλά, εἰς τὴν ἀνάλυσιν πού θὰ ἐπακολουθήσῃ, θὰ μᾶς βοηθήσῃ πολὺ νὰ διακρίνωμεν, ὅτι παράλληλα πρὸς τὴν διαδοχὴν τῶν ιδεωδῶν αὐτῶν, ὑπῆρχε μία ἀνεξάρτητη τάσις εἰς τὸν τρόπον ἀντιμετωπίσεως τῶν φαινομένων τῆς ἀνθρωπίνης ἢ ἐν «κοινωνίᾳ» ζωῆς. Ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἢ οὐμανιστικὴ ἐνατένισις καὶ ἡ ἀντιανθρωπιστικὴ τοιαύτη. Εἶναι σημαντικόν, αἴφνης, νὰ σημειωθῇ, ὅτι παράλληλα πρὸς

τὸν «θηρησκευτικὸν ἄνθρωπον» τοῦ μεσαίωτος, ἐπεκράτει, συνήθως, κάποιος ἀντιουμανισμός, μὲ τὴν ἔννοιαν ὅτι αἱ ἀνάγκαι τοῦ ζῶντος ἀνθρώπου ἐτίθεντο εἰς δευτέραν μοῖραν, ἔναντι τῶν ὑπερκοσμίων ἢ μεταφυσικῶν ἀναγκῶν τῆς ἐπιβιούσης ψυχῆς του. Διὰ τοῦτο, ἴσως, καὶ ἡ θρησκευτικὴ περίοδος τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν κλασσικὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, εἶναι περισσότερον «ποιητική», παρὰ θρησκευτική, καὶ περισσότερον «οὔμανιστική» παρὰ ποτὲ ἄλλοτε.

Ἀπὸ τότε ξεκινᾷ ὁ εὐρωπαϊκὸς οὔμανισμός—ἐκεῖνος, πὺν τόσον συχνὰ ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἐπακολουθήσαν ἱστορίαν τοῦ εὐρωπαϊοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τὸν ὅποιον ὄλοι ἐμεῖς, πὺν ζῶμεν σήμερον, εἴμεθα τόσον ὑπερήφανοι—ὁ ὅποιος, ἀφοῦ διήλθε διὰ τοῦ ἀντιουμανιστικοῦ μεσαίωτος, ἀπεκατεστάθη διὰ τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἀριστοτελείου «λόγου» εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν.

Ὁ εὐρωπαϊκὸς ἀνθρωπισμός εὐρίσκεται εἰς τὴν ρίζαν τῆς σημερινῆς γνώσεως τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης καὶ τῆς τεχνικῆς καὶ ἀποτελεῖ καὶ σήμερον, ἀλλὰ καὶ διὰ πολλὰς γενεὰς εἰς τὸ μέλλον, τὸν κανόνα τῆς εὐρωπαϊκῆς πνευματικῆς ζωῆς (1).

Χωρὶς, ὅμως, μὲ αὐτὸ νὰ ἐννοῶμεν, ὅτι ὁ εὐρωπαϊκὸς ἀνθρωπισμός εἶναι καὶ σήμερον ἢ ὅτι ὑπῆρξε πάντοτε, μετὰ τὴν ἐκ νέου ἐπικρατήσιν του, ὁ μοναδικὸς κανὼν τῆς ζωῆς τοῦ εὐρωπαϊοῦ ἀνθρώπου. Ὑπῆρξαν, δυστυχῶς, πολλοὶ ἀμπώτιδες καὶ πλημμυρίδες εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ «οὔμανισμοῦ», ὡς μᾶς τὸν ἐκληροδότησαν ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότης, ὁ χριστιανισμός καὶ ἡ ἀναγέννησις.

Καὶ μία τοιαύτη κρίσιμη περίοδος εἶναι, διατείνονται πολλοί, αὕτη, ἀκριβῶς πὺν διανύομεν σήμερον. Τὸ ζήτημα αὐτό, ἴσως εἶναι ἀπὸ τὰ πλέον θεμελιώδη εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς σημερινῆς καταστάσεως καὶ τὴν διαγραφὴν τῶν ἀναγκαίων μέτρων. Παρ' ὅλας δὲ τὰς δυσχερείας, πὺν δημιουργεῖ τὸ «θολὸν περιβάλλον» τῆς ἐν ἐνεργείᾳ ζωῆς, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ρίψωμεν ὀλίγον φῶς εἰς τὸ πρόβλημα.

2. Τὰ θεμελιώδη οικονομικὰ προβλήματα

Ἡ οικονομικὴ ζωὴ μόλις τελευταίως ἀρχίζει νὰ ἀποκαλύπτεται ὡς μία ἰδιότυπη κοινωνικὴ συνάρτησις, μὲ ἀνεξάρτητην, ὅσον καὶ σχετικὴν, νομοτέλειαν. Τὰ οικονομικὰ φαινόμενα ἐδημιουργήθησαν, ἰσχυρίζονται τινες, αὐτομάτως (Φυσιοκρατικὴ Σχολή), ἀλλὰ μὲ πλήρη συνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν θεμελιωδῶν ἀναγκῶν του. Δὲν παρῆλθεν, ὅμως, πολὺς χρόνος, ἀφότου ὁ ἄνθρωπος ἤρχισε νὰ «συνεργάζεται» εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν φαινομένων αὐτῶν, ὅταν ἀντελήφθη, ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐκφεύγουν τοῦ ἐλέγχου του (2). Ἀκόμη, ὅμως, διε-

1) Ὅταν λέγομεν «εὐρωπαϊκὴν ζωὴν», ἐννοοῦμεν ἐν μέρει καὶ τὴν ἀμερικανικὴν, ἢ ὅποια, παρ' ὅλας τὰς διαφορὰς, μερικαὶ τῶν ὁποίων θὰ ἐπισημανθοῦν κατωτέρω, ἔχει τὰς ρίζας τῆς εἰς τὴν Εὐρώπην.

2) Ἴδε Robertson, «The Money»: «Πρέπει νὰ διαπεράσῃ τις τὸ πέπλον, πὺν καλύπτει τὰς συναλλαγὰς, μέσφ τοῦ χρήματος, διὰ νὰ ἴδῃ τί κρύπτεται πίσφ ἀπὸ αὐτόν, εἰς ἀληθινούς ὄρους ἀ γ α θ ῶ ν καὶ ὑ π ῆ ρ ε σ ι ῶ ν καί, ἴσως, ἀκόμη, εἰς ὄρους ἀληθινῶν φυσικῶν καὶ ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀφοῦ δὲ πράξῃ αὐτό, νὰ ξαναγυρίσῃ εἰς τὸν μηχανισμόν τῆς συναλλακτικῆς οἰκονομίας καὶ νὰ παρακολουθήσῃ τὸν ρόλον τοῦ χρήματος ἐπὶ τῆς παραγωγῆς καὶ διανομῆς τῶν ἀγαθῶν, δηλαδὴ, ἐπὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κοινωνικοῦ πλοῦ-

πίστωσεν ὅτι ὑπάρχουν ἄλλα φαινόμενα, πού ἐπιδροῦν ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀνεξάρτητην προέλευσιν καὶ συμπλέκονται, εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπη τις, μὲ τοὺς φυσικοὺς νόμους.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ διὰ τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης (Μάλθους), διαπιστοῦται ὅτι τὰ μέσα, πού ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του ὁ ἄνθρωπος (ἔδαφος—ζῶα—μηχαναί), ἔχουν φθίνουσαν ἀπόδοσιν, δηλαδὴ μὴ ἀνάλογον πάντοτε τοῦ ὄγκου τούτων καὶ τῆς καταβαλλομένης ἐκάστοτε προσπάθειάς. Ἐπὶ πλέον ὅτι, ἐνῶ ὁ πληθυσμὸς τῆς γῆς ἔχει τὴν τάσιν ν' αὐξάνη κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον (1, 2, 4, 8, 16...), ἡ ἀπόδοσις τῶν μέσων αὐξάνει, τὸ πολὺ, κατ' ἀριθμητικὴν τοιαύτην (1, 2, 3, 4, 5, 6 ..). Συνεπεία τούτου, διευτώθη ἡ ἀπαισιόδοξη ἄποψις, ὅτι θὰ ἔλθῃ μία ἐποχὴ, ὅπου τὰ ὑλικά μέσα δὲν θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ διαθρέψουν τὸν ὅλον ἐξανόμενον πληθυσμὸν τῆς γῆς. Τέλος, ἴσως καὶ τὸ σοβαρώτερον, ὅτι αἱ μέθοδοι τῆς οἰκονομικῆς συναλλαγῆς καί, γενικώτερον, ἡ συνάρτησις τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, ὡς ἔχουν ταῦτα καθιερωθῆ, ὀδηγοῦν εἰς ἀπέραντην σπατάλην πόρων καί, συνεπῶς, εἰς ἐπίτασιν τῶν συνεπειῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρω νόμων⁽¹⁾.

Ἔτι ἀνωτέρω ὁ ἄνθρωπος ἐπεδίωξε νὰ θεραπεύσῃ καὶ πρὸς τοῦτο διέθεσεν ὅσην ἰκανότητα καὶ δραστηριότητα διέθετεν, οὕτω δ' ἐδημιουργήθη τὸ «ἰδεῶδες», πού κρατεῖ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἀφότου ἀπεκαλύφθησαν οἱ νόμοι αὐτοὶ καὶ τὸ ὁποῖον ἐπετάθη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας.

3. Ὁ ἐπιχειρηματίας—ὁ τεχνικὸς

Δὲν εἶναι ἄπορον, συνεπῶς, ὅτι ὁ «ἐπιχειρηματίας» καὶ ὁ «τεχνικὸς» ἄνθρωπος ἀποτελοῦν, διὰ τὴν σημερινὴν ἀνθρωπότητα, τὰ «ἰδεῶδη», εἰς τὰ ὁποῖα συγκλίνουν αἱ ἐπιθυμίαι τῶν νέων γενεῶν.

Πολλάκις ἀκούομεν, ὅτι τὸ ἰδεῶδες, αἴφνης, τῆς ἀμερικανικῆς ζωῆς εἶναι ὁ ἄνθρωπος—ἐπιχειρηματίας, σήμερον δὲ καὶ ὁ τεχνολόγος, ἐνῶ διὰ τὴν ρωσικὴν ζωὴν λ.χ. κυριώτερον ὁ ἐπιστήμων—τεχνολόγος, ἀλλὰ καὶ ὅτι εἰς τὴν λοιπὴν ἀνθρωπότητα, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀναβαίνουν εἰς τὸ βάθρον τῆς παγκοσμίας λατρείας ἀμφότερα τὰ ἀνωτέρω ἰδανικά.

Πολλοὶ θεωροῦν, ὅτι ἡ ἐπικράτησις τῶν ἰδανικῶν αὐτῶν σημαίνει μίαν σοβαρωτάτην ἀπόκλισιν ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸν ἀνθρωπισμὸν. Διαμαρτύρονται, δηλαδὴ, ἐν ὀνόματι τούτου, ὅτι ὁ πολιτισμὸς μας ἔχει ἐκμηχανισθῆ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει χάσει τὴν προσωπικὴν του ἀξιοπρέπειαν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν εὐθύνην του. Ἡ μᾶζα ἢ αἱ ὀμάδες ἔχουν ἀντικαταστήσει ἐν πολλοῖς τὸ ἄτομον—πρόσωπον καὶ ἡ

του, ὅποτε θὰ μείνῃ κατάπληκτος, ὅταν διαπιστώσῃ, ὅτι τὸ χοῦμα, πού ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν τῆς συναλλαγῆς, ἐκφεύγει ἀπὸ τὸν ἀπόλυτον ἔλεγχόν του».

1) Ὁ καθηγητὴς P. Samuelson, εἰς τὸ ἔργον του «Economics», διαπιστώνει ὅτι τὰ σημερινὰ οἰκονομικὰ συστήματα δὲν κατάρθωσαν, εἰσέτι, νὰ δώσουν ὀριστικὴν καὶ ριζικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ ἐρωτήματα: Ποῖα ἀγαθὰ πρέπει νὰ παρσχηθῶν, μὲ ποῖα μέσα καὶ πρὸς ποίους καταναλωτάς; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ θὰ ἐπέφερε μείωσιν τῶν ὑφισταμένων σήμερον τεραστίων ἀπωλειῶν ἐντὸς ἐκάστης οἰκονομίας καί, ἴσως, θὰ ἔλυεν ὀριστικῶς τὸ πρόβλημα τῆς ἐπαρκείας τῶν μέσων. (Ἰδὲ κατωτέρω, § 4).

συστηματική ὀργάνωσις καὶ ἡ εἰδίκευσις τῆς ἐργασίας δημιουργοῦν τὸν κίνδυνον τῆς περαιτέρω «ὀμαδοποιήσεως», ἐντὸς αὐστηρῶν πλαισίων, πὺν διατηροῦν ἐλάχιστα περιθώρια διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ λόγου, τῆς τέχνης καὶ τῆς τεχνικῆς. Ἡ Εὐρώπη, διατείνονται, θὰ δυσκολευθῆ πολὺ νὰ διατηρήσῃ τὴν παράδοσίν της, τὰς ἀρχάς της καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν της—τὸν ὁποῖον ἴσως καὶ ἔχασεν ἤδη—μέσα εἰς τὸν διαρκῶς συστηματοποιούμενον κόσμον.

Κατὰ πόσον εἶναι ὀρθὸν αὐτό, θὰ ἴδωμεν περαιτέρω.

Εἶναι ἀληθές, ἐν πρώτοις, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ ἀνθρώπος ἤρρισε νὰ ἐνστερνίζεταί τὰ νέα αὐτὰ ἰδεώδη τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς παραγωγῆς, δηλαδή, περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος, καὶ μὲ τὸν νηπιακὸν ἐνθουσιασμὸν, πὺν χαρακτηρίζει ὅλας τὰς ἀνερχομένας ἰδέας, ἡ ἀνθρωπότης ὠδηγήθη εἰς μεταρρυθμιστικὰς τάσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀκρότητας θεωρητικὰς καὶ πρακτικὰς. Δὲν εἶναι περίεργον, ὅτι ἡ μαρξιστικὴ θεωρία διετυπώθη ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν καὶ ὅτι ἔκτοτε διήνησε μίαν ἰσχυρὰν ἀνοδικὴν πορείαν. Τὸ αὐτό, ὅμως, συνέβη καὶ μὲ τὰ διάφορα κοινωνικὰ συστήματα, ἀλλὰ καὶ μὲ αὐτὴν τὴν φιλελευθέραν οἰκονομικὴν θεωρίαν, ἡ ὁποία, ἐνῶ ἐπρέσβευεν ὅτι αἱ ἀδυναμίαι τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἠδύνατο νὰ λυθοῦν διὰ τῆς ἐλευθέρας συναλλαγῆς, ἠναγκάσθη νὰ δεχθῆ τὴν δημιουργίαν τῆς νέας συνθέσεως τῶν μικτῶν οἰκονομικῶν συστημάτων.

Εἶναι ἀληθὲς ἀκόμη, ὅτι ἡ τεχνικὴ, ἡ εἰδίκευσις, ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ συστηματοποίησις περιορίζουν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ ἐκδιώκουν καὶ τὸν ἐμπειρισμὸν. Ἡ θρησκευτικότης, ὡς τὴν ἐγνωρίσαμεν, ὑφίσταται ἰσχυροτάτην ἐπίθεσιν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας. Ἡ κλασσικὴ ἢ ἀνθρωπιστικὴ παιδεία παλαίει πρὸς τὴν εἰδικευμένην τεχνικὴν. Καὶ τὸ ἄτομον, ὡς «πρόσωπον», δίδει τὴν θέσιν του εἰς τὴν ἄχρωμην μάζαν, δηλαδή, τὴν γενικότητα.

Ὁ ἐπιχειρηματίας καὶ ὁ τεχνικὸς εἶναι οἱ ἐκφρασταὶ τοῦ νέου αὐτοῦ θεωρητικοῦ κοσμοειδώλου καί, ὡς μύσται πὺν εἶναι, ἔχουν συντελέσει, ὥστε νὰ ἐναποθεοῦν εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἐπιστήμης, τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ὀργανώσεως αἱ τύχαι, πνευματικαὶ καὶ ὕλικαί, τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἀλλὰ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τεχνικὴ, δηλαδή ὁ τεχνικὸς ἀνθρώπος, κατώρθωσεν ἤδη νὰ καταπολεμήσῃ τὴν στενότητα καὶ τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν μέσων, ἀκόμη καὶ τὸν νόμον τῆς φθινούσης ἀποδόσεως⁽¹⁾. Εἰς τὰς χώρας, μάλιστα, ὅπου κατωρθώθη νὰ ἐφαρμοσθοῦν ὅλα τὰ πορίσματα τῆς τεχνικῆς, παρατηρεῖται σήμερον ἀφθονία τῶν παραγομένων ἀγαθῶν καὶ ὑπερκερασμὸς τῆς καταναλώσεως ἀπὸ τὴν παραγωγὴν.

Ὁ ἀνθρώπος—ἐπιχειρηματίας, ἐξ ἄλλου, ἐβοήθησε, κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνατοτήτων του, τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, εἰς σημεῖον, ὥστε

1) Ἰδὲ Th. W. Shultz : «Agriculture in an unstable Economy»· ἐπίσης ἄρθρα τοῦ ἰδίου εἰς «Economic Journal». Οὗτος ἰσχυρίζεται, ὅτι «μετὰ τὰς ἐφαρμογὰς τῆς νέας τεχνικῆς καὶ διὰ τῆς μηχανικῆς ἀρόσεως, τῆς γεωφυσικῆς, τῶν λιπασμάτων, τῶν ραδιοισοτόπων, τὰς ἐφαρμογὰς τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας κ.λ., δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ νόμος τῆς φθινούσης ἀποδόσεως τοῦ ἐδάφους δὲν ἔχει οὐδεμίαν πλέον ἰσχύν». Ἡ διαπίστωσις αὐτὴ, ὅμως, ἴσως εἶναι κάπως ὑπερβολικὴ· γεγονός, πάντως, παραμένει ὅτι ὁ «βροχοποιὸς» ἀνθρώπος δὲν ἀλλάσσει σήμερον μόνον τὸν ροὺν τῶν ποταμῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν φορὰν τῶν ἀνέμων καὶ τῶν νεφῶν.

ἡ σημερινὴ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ μίαν δυναμικότητα ἀνευ προηγουμένης. Πῶς τὸ κατώρθωσεν οὗτό, θὰ τὸ ἴδωμεν κατωτέρω.

Αὐτὰ εἶναι, πολὺ συνοπτικά, τὰ γνωστὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου—ἐπιχειρηματίου καὶ τοῦ τεχνικοῦ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν θεμελιωδῶν οἰκονομικῶν νόμων. Ἀλλὰ ἡ συμβολή του εἰς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν δὲν σταματᾷ εἰς τὸ σημεῖον αὐτό.

4. Ὁ ἐπιχειρηματίας καὶ τὰ θεμελιώδη οἰκονομικὰ προβλήματα

Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις τῶν διαφόρων χωρῶν τοῦ κόσμου, δηλαδή, τόσοσιν ἢ περαιτέρω δυναμικῇ, ὡς σήμερον, οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις τῶν προωδευμένων οἰκονομικῶν, ὅσον καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν καθυστερημένων τοιούτων, ἀντιμετωπίζει δύο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα προβλήματα. Ἡ πρώτη κατηγορία τῶν χωρῶν ἀντιμετωπίζει, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, τὸ φαινόμενον τῆς «ἀφθονίας» τῶν παραγομένων ἀγαθῶν, δηλαδή, κατὰ τινα τρόπον, τὸ φαινόμενον τοῦ κορεσμοῦ τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς. Ἐνῶ ὁ ὑπόλοιπος κόσμος εὐρίσκεται εἰς κατάστασιν τόσοσιν ἀνεπαρκείας τῶν μέσων παραγωγῆς, ὅσον καὶ ἀδυναμίας τῆς καταναλώσεως νὰ συντελέσῃ εἰς αὐξήσιν τοῦ ρυθμοῦ ἀναπτύξεως. Τοῦτο εἶναι τὸ φαινόμενον τὸ χαρακτηρισθὲν ὡς «σπάνις ἐν τῇ ἀφθονίᾳ».

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, ὁ ἐπιχειρηματίας ἐκλήθη ἤδη καὶ διεδραμάτισεν ἀποφασιστικὸν ρόλον εἰς τὴν δυναμικὴν ἀνάπτυξιν τῆς παραγωγῆς. Ὅλα τὰ προτερήματα τῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου ἐτέθησαν εἰς ἔφαρμόγην, οὕτω δέ, κατορθώθη ἡ πλήρης σχεδὸν ἐκμετάλλευσις τῶν ὑφισταμένων μέσων. Τοῦτο, βεβαίως, ἔγινε μὲ τὸν γνωστὸν αὐτοματισμὸν τῶν τιμῶν τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἀγορᾶς καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα τοῦ κέρδους.

Ἀλλὰ, εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἀναπτύξεως τῶν καθυστερημένων περιοχῶν τοῦ κόσμου, καὶ δὴ τῆς προσπαθείας ἰσορροποῦ παγκοσμίας ἀναπτύξεως, εἶναι περίπου βέβαιον, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ καθηγητῆς Samuelson, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ βασιζώμεθα εἰς τὸν αὐτοματισμὸν τῆς ἀγορᾶς, διότι αὐτὸς ὀδηγεῖ εἰς μίαν ἀπίστευτην σπατάλην μέσων καὶ πόρων.

Μέχρι σήμερον ὁ ἄνθρωπος—ἐπιχειρηματίας, διὰ τῆς ἐμπνεύσεώς του, τῆς πρωτοβουλίας του καὶ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν πορισμάτων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνῆς, κατώρθωσε νὰ κινητοποιήσῃ ὅλον τὸν ἄδρανόντα οἰκονομικὸν θησαυρισμὸν καὶ νὰ μετατρέψῃ, ὡς εἶπεν ὁ λόρδος Keynes, «τὸν λίθον εἰς ἄχρον». Ἀλλὰ, εἰς τὴν κλίμακα τῆς παγκοσμίας ἀναπτύξεως, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελέσῃ ἕνα παρόμοιον ἄθλον, μόνον ἐφόσον κατορθώσῃ καὶ κατανικήσῃ τὰς σημερινὰς ἀδυναμίας τῶν οἰκονομικῶν συστημάτων, πού εἶναι ἡ ἀδυναμία προγνώσεως καὶ ἡ ἔλλειψις προγραμματισμοῦ. «Ποῖα ἀγαθὰ πρόκειται νὰ παραχθοῦν καὶ εἰς ποίας ποσότητας, διὰ ν' ἀντιμετωπισθοῦν αἱ ἀνάγκαι ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος; Κατὰ ποίαν προτεραιότητα; Ποῖα μέσα θὰ πρέπει νὰ τεθοῦν εἰς ἐνέργειαν, δηλαδή, ποῖα ἐπενδύσεις, θὰ πρέπει νὰ γίνουν, διὰ τὴν παραγωγὴν τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν, καὶ πῶς ἡ κατανάλωσις θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀπορροφήσῃ τὰ παραγόμενα ἀγαθὰ, δηλαδή, πῶς θὰ αὐξηθῇ ἡ καταναλωτικὴ ἰκανότης τῶν ἀτόμων, πού ἔχουν μειωμένην τοιαύτην, περιλαμβανομένων καὶ τῶν λαῶν τῶν ὑπαναπτύκτων περιοχῶν;». Ἰδού, ἐν

συνόψει, τὰ θεμελιώδη οικονομικά προβλήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ ἐπιχειρηματίας, συνεπικουρούμενος ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, θὰ κληθῆ νὰ δώσῃ τὴν πρέπουσαν λύσιν.

Ὅλα τὰ δεδομένα ὑπόσχονται, ὅτι ἐφόσον γίνῃ συνετὴ καὶ εἰς εὐρείαν κλίμακα χρῆσις τῶν νεωτέρων ἐπιστημονικῶν μεθόδων, τῶν καλουμένων μεθόδων αὐξήσεως τῆς παραγωγικότητος καὶ δὴ τῆς ὀργανώσεως, τοῦ προγραμματισμοῦ, τῆς μειώσεως τοῦ κόστους, τῆς αὐξήσεως τῆς ἀποδόσεως καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς διαθέσεως τῶν ἀγαθῶν, τὸ πρόβλημα τῆς παγκοσμίας ἀναπτύξεως εὐρίσκεται, ἐν μέρει, ἐντὸς τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου—ἐπιχειρηματίου. Λέγομεν δέ, ἐν μέρει, διότι εἰς τὰ σημερινὰ οικονομικά συστήματα ὁ ρόλος τοῦ κράτους, ὡς ρυθμιστοῦ τῶν εἰσοδημάτων, κυρίως, ἀλλὰ καὶ τῶν συναλλαγῶν, διεθνῶν καὶ ἐσωτερικῶν, ἔχει ἀποβῆ ἐκτάκτως σημαντικός, ὥστε ἡ οικονομικὴ ἀνάπτυξις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ τὴν εὐθύνην τῆς ἰδιωτικῆς, μόνον, πρωτοβουλίας.

Θὰ ἔπρεπεν, ἴσως, ν' ἀναφερθῶμεν εἰδικώτερον, μετὰ τῶν ἀνωτέρω μεθόδων, εἰς τὸ «marketing», τὸ ὁποῖον, καταλλήλως ἐφαρμοζόμενον, δι' ἐπιστημονικῆς περιγραφῆς τῶν ἀναγκῶν ὀλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος, θὰ ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν. Ὡς γνωστόν, τὸ marketing ἀποτελεῖ ἤδη τὴν δικλείδα τῆς ἀποσυμφορήσεως τῆς ὀγκουμένης διαρκῶς παραγωγῆς εἰς τὰς ἀνεπτυγμένας οικονομίας, δεδομένου ὅτι ὄχι, μόνον, εἶναι δυνατόν δι' αὐτοῦ νὰ περιγραφοῦν αἱ ἐπιθυμίας τῶν καταναλωτῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ δημιουργηθοῦν νέα τοιαῦτα. Ὡς ἐλέγχθη ὑπὸ τινος τῶν νεωτέρων οικονομολόγων, τὸ marketing ἀπεκαλύφθη, ὅτι εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα ὄπλα τῆς οικονομικῆς ἀναπτύξεως εἰς τὰς φιλελευθέρους οικονομίας.

5. Μεταβολαὶ εἰς τὴν δομὴν τῶν κοινωνιῶν

Ἀλλὰ ἡ συμβολὴ τοῦ ἐπιχειρηματίου εἰς τὴν οικονομικὴν ἀνάπτυξιν δὲν φαίνεται νὰ σταματᾷ εἰς τὰς τεχνικάς, μόνον, πλευρὰς αὐτῆς. Ἦδη καλεῖται νὰ συμβάλῃ καὶ εἰς τὸ κοινωνικὸν πλέγμα, πού δημιουργεῖ αὕτη.

Ὅπως εἶναι γνωστόν, εἰς ὀλόκληρον τὸν κόσμον πραγματοποιοῦνται ἐπαναστατικαὶ ἐξελίξεις εἰς τὴν συνάρτησιν τῶν κοινωνικῶν καὶ τῶν οικονομικῶν φαινομένων. Ὅπως εἰς τὴν Ἀμερικὴν, οὕτω καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας, ἔχει ἀλλάξῃ ριζικῶς τὸ κοινωνικὸν καὶ οικονομικὸν ὑπόβαθρον. Συνεπεία τῶν ἀναγκῶν μιᾶς παγκοσμίας ἀναπτύξεως, ὡς ἐλέγχθη καὶ ἀνωτέρω, πραγματοποιεῖται μία ἄνευ προηγουμένου ἀνακατάταξις τῶν οικονομικῶν καὶ κοινωνικῶν δυνάμεων, ἡ ὁποία θὰ ἐπιτρέψῃ, ἀφ' ἑνὸς μὲν, τὴν παρακολούθησιν τοῦ ταχυτάτου ρυθμοῦ ἀπὸ τὰς εὐρωπαϊκὰς οικονομίας καί, ἀφ' ἑτέρου, θὰ δημιουργήσῃ τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὑπολοίπου κόσμου.

Κατ' ἀρχὴν, ἔχει δημιουργηθῆ μία κλίμαξ ἀντιμετωπίσεως τῶν οικονομικῶν φαινομένων πολὺ εὐρύτερα τῆς ἐθνικῆς. Δὲν εἶναι δὲ μόνον, ἡ δημιουργία τῶν εὐρύτερων οικονομικῶν χώρων (E.O.K., E.F.T.A. κ.λ.), ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἤδη τὰ οικονομικὰ φαινόμενα τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν ἀρχίζουν ν' ἀντιμετωπίζονται, σήμερον μὲν, εἰς εὐρωπαϊκὴν κλίμακα, αὔριον δέ, ἐνδεχομένως, εἰς παγκοσμίαν. Νέαι ὑπερεπιχειρήσεις δημιουργοῦνται καὶ ὑπεραγοραὶ καὶ εὐρεῖα μαζικὴ

παραγωγή και μετακινήσεις εργασίας και κεφαλαίων διεθνώς και, ἐν ἐνὶ λόγῳ, δημιουργοῦνται νέοι ἄγνωστοι μέχρι τοῦδε, οἰκονομικαὶ προϋποθέσεις.

Ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐκθέσει Platt, εἰς ὅλας τὰς χώρας, ὅπου ἐπραγματοποιήθη ἡ ἔρευνα, ἀπεκαλύφθη, ὅτι οἱ ἐπιχειρηματῆαι συναισθάνονται ἤδη τὴν ἀνάγκην νὰ προσαρμοθοῦν τὸ ταχύτερον πρὸς τὰς νέας τεχνικὰς τῆς ὀργανώσεως καὶ ἔχουν συνειδητοποιήσει, ὅτι ὑφίσταται αὐτὴ ἡ, εὐρύτερα τῆς ἐθνικῆς, οἰκονομικὴ κλίμαξ καὶ ὁμιλοῦν ἐν ὀνόματι μιᾶς διαρκοῦς ἀλληλοεξαρτήσεως τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, πού ὑπερβαίνει τὸ πλαίσιον τῆς ἐπιχειρήσεώς των, ἀλλὰ καὶ τὸν τομέα τῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητός των, ἀκόμη δὲ καὶ τὰ ἐθνικὰ των πλαίσια.

Τὸ νέον μέγεθος τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ οἱ νέοι σοβαρότεροι κίνδυνοι, πού δημιουργοῦνται, ἀποδεικνύεται ὅτι ἐπιβάλλουν μίαν ἀλληλοεξάρτησιν ἀποφάσεων. Καταδεικνύεται, τοιουτοτρόπως, ὅτι αἱ ἐπενδύσεις εἰς αὐτὸν ἢ ἐκεῖνον τὸν τομέα ἐπιδροῦν καὶ ἐπὶ ἄλλων τομέων, πού εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἐγγὺς ἢ καὶ ἀρκετὰ μακρὰν ἐκάστου εἰδικευμένου ἐπιχειρηματικοῦ τομέως. Αἱ προτιμήσεις τῶν καταναλωτῶν, ὡς καὶ αἱ διαφοραὶ τῶν προτιμήσεων τούτων, εἰς εὐρωπαϊκὴν κλίμακα, δημιουργοῦν ἀνάγκην ἀνακατανομῆς τῶν οἰκονομικῶν πόρων καὶ τῶν ἐπενδύσεων, ἄγνωστην μέχρι τοῦδε.

Αἱ πολιτικαὶ ἀποφάσεις ἐπιδροῦν εὐθέως ἐπὶ τῆς στρατηγικῆς τῶν ἐπιχειρήσεων. Ὑπάρχει μία περίεργη, ὅσον καὶ πρωτοφανής, ἀλληλοεξάρτησις καὶ ἰσορροπία, θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπη τις, μεταξὺ λήψεως ἀποφάσεων καὶ συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Αἱ ἀποφάσεις, δηλαδή, ἀπὸ ὅπουδήποτε καὶ ἂν λαμβάνονται, ἀκόμη δὲ καὶ ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν, ἐπιδροῦν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ἐξελίξεων ὅλων τῶν ὀργανισμῶν, ἀκόμη καὶ τῶν βοηθητικῶν. Αὐτὸ δὲν θεωρεῖται ὡς προϋπόθεσις, μόνον, ἐξασφαλίσεως ἀποτελεσματικότητος τοῦ οἰκονομικοῦ σχεδίου, ἀλλὰ ἀναφέρεται καὶ εἰς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, πού ξεπεροῦν τὸ οἰκονομικὸν σχέδιον. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρεται, ὅτι αἱ ἐργατικαὶ λ.χ. διεκδικήσεις δὲν θεωροῦνται, μόνον, ὡς ταξικαὶ διεκδικήσεις, διὰ βελτιωμένον ἐπίπεδον ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς διεκδικήσεις τοῦ καταναλωτικοῦ κοινοῦ ν' ἀποκίση εὐρύτεραν καταναλωτικὴν ἰκανότητα.

Αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀποφάσεων τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐπιχειρηματικότητος θὰ τείνουν νὰ αὐξάνουν καὶ νὰ ὀλοκληροῦνται, ἀναλόγως μὲ τὴν αὐξήσιν τοῦ μεγέθους τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀναλόγως θὰ αὐξάνη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὅλου τοῦ κόσμου πρὸς τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα, ἰδιαίτερος, μάλιστα, τῶν πολιτικῶν, οἱ ὅποιοι ἀρχίζουν ἤδη νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν ρόλον, πού διαδραματίζουσι αἱ οἰκονομικαὶ μονάδες.

Ὅταν ὅλοι οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἀρχίζουν νὰ ἐξετάζουν ἀπὸ κοινοῦ τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα, ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιταχύνσεως τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, τότε θὰ ἴδουν καθαρὰ τὴν ἀλληλοεξάρτησιν μεταξὺ τῶν ἀποφάσεων τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ἐπιχειρηματικῶν.

Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις ὅλων τῶν συνδεομένων μὲ τὴν παραγωγὴν ἀτόμων δὲν ἀποτελεῖ κοινωνικόν, μόνον, ἢ ἠθικὸν αἷτημα, ἀλλὰ καὶ αἷτημα εὐρύτερου οἰκονομικοῦ περιεχομένου. Τὰ οἰκονομικὰ βάρη ἐκ τῆς τοιαύτης ἐκπαιδευ-

σως καλοῦνται νὰ βαστάσουν ὄχι, μόνον, αἱ κυβερνήσεις, ὡς μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιχειρηματίαι.

Παραλλήλως, αἱ ὄραι ἐργασίας μειοῦνται ραγδαίως. Ἐναλόγως αὐξάνει ἡ ἀνάγκη διαθέσεως τοῦ οὕτω δημιουργουμένου νεκροῦ χρόνου καὶ ἡ δημιουργία πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναψυχῆς δι' ὅλους τοὺς ἐργαζομένους. Ἡ γενικωτέρα ἐκπαίδευσις γίνεται κτῆμα τοῦ εὐρύτερου κόσμου καὶ ἡ κοινωνικὴ προέλευσις ἀρχίζει νὰ παίξει μικρότερον ρόλον. Ἡ δημοκρατικοποίησις τῆς ἐκπαιδύσεως ἀποβαίνει, σὺν τῷ χρόνῳ, λίαν ἀποφασιστικὴ δι' ὅλοκληρον τὸν κόσμον, δεδομένου ὅτι εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ ἀδυναμία τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως δὲν εἶναι ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων, ἀλλ' ἡ ἔλλειψις τῶν καταλλήλων ἀνθρώπων, ποὺ θὰ ἐκμεταλλευθοῦν.

Δημιουργοῦνται νέαι σχέσεις ἐργασίας ἐντὸς τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ αἱ «ἀνθρώπινα σχέσεις», αἱ «βιομηχανικαὶ» καὶ αἱ «ἐργατικαὶ» καλοῦνται νὰ συντελέσουν ὄχι, μόνον, εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ἀποδόσεως τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐγκατάστασιν ἐνὸς νέου κλίματος ψυχικῆς εὐφορίας, τοῦ περιφίμου «κλίματος ἀναπτύξεως», τοῦ ὁποίου τὸν ρόλον ὀλίγον ἢ ἐλάχιστα ἐγνώριζον αἱ προηγούμεναι γενεαί. Αἱ ἐργατικαὶ τάξεις καλοῦνται, ὁμοίως, νὰ ἐνδιαφεροῦν διὰ τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τῶν ἐπιχειρήσεών των, ἀλλὰ καὶ τῆς συνολικῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, συνεπῶς δέ, νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰς ὑποχρεώσεις των καὶ τὰ δικαιώματά των ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς «καθολικῆς οἰκονομικῆς εὐημερίας». «Εἰς τὴν τρίτην φάσιν τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως, ποὺ εὐρισκόμεθα σήμερον, αἱ κοινωνικαὶ ἐπιστημαὶ καλοῦνται νὰ διαδραματίσουν ἓνα ρόλον σημαντικώτερον ἀπὸ τὴν τεχνικὴν», (dr Al. King).

Διὰ νὰ ἀνακεφαλαιώσωμεν τὰ ἀνωτέρω, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι : Συντελοῦνται σήμερον σημαντικαὶ ἀνακατατάξεις καὶ μεταβολαὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν δομὴν, εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ κόσμου. Τὸ μέγεθος τῶν ἐπιχειρήσεων αὐξάνει, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον αὐξάνουν αἱ περιπλοκαὶ καὶ αἱ ἀνάγκαι εἰς ὀργάνωσιν καὶ κεφάλαια. Τὰ ἔθνικα πλαίσια σπάζουν. Ἡ κοινωνικὴ δομὴ μεταμορφοῦται ταχύτατα καὶ ἀπαιτεῖ μίαν νέαν ἀντίληψιν τοῦ «κόσμου τῆς ἐργασίας» καὶ τῆς θέσεώς του ἐντὸς τοῦ ἔθνικοῦ οἰκονομικοῦ πλαισίου. Ἡ σημασία, ἡ ὁποία ἐδόθη εἰς τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας, ἀρχίζει ἤδη νὰ δίδῃ τόπον εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ποιότητος τῆς ὀργάνωσεως καὶ ὁ «διευθυντὴς» τῶν ἐπιχειρήσεων συνειδητοποιεῖ τὸν ρόλον του εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἔθνικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀποκτᾷ τὴν ἐπαγγελματικὴν συνείδησιν, ἡ ὁποία ἔλειπε μέχρι σήμερον. Ἀρχίζει, δηλαδή, νὰ δημιουργητῆ ἰδιαιτέρα τάξεις διευθυντικῶν στελεχῶν, οἱ «διευθύνται», παράπλευρα πρὸς τοὺς ἐπιχειρηματίας.

Ὅλαι αἱ ἀνωτέρω μεταβολαὶ συντελοῦνται βαθμιαίως σήμερον, ἀλλὰ εἶναι δυσκολώτατον πρᾶγμα νὰ συλληφθοῦν ἐν τῷ συνόλῳ των, πολὺ δὲ δυσκολώτερον νὰ γίνῃ κατανοητὴ ἡ ἐπίδρασίς των ἐπὶ τῶν μελλοντικῶν κοινωνικῶν ἀνακατατάξεων.

Πάντως, εἶναι βέβιον, ὅτι ὁ σημερινὸς ἐπιχειρηματίας εὐρίσκεται ἐνώπιον νέων, ἑξαιρετικῶς συνθέτων, προβλημάτων, ὅπου τὸ κοινωνικὸν στοχεῖον ἔχει τὸν κύριον ρόλον.

Θὰ κατορθώση, ἄραγε, αὐτός, εἴτε ὡς «ἐπιχειρηματίας», εἴτε ὡς «διευθυν-
τής», νὰ δώσῃ τὴν πρόπευσαν ἀπάντησιν; Δηλαδή, θὰ κατορθώσῃ νὰ γίνῃ εἰς ἕκ-
των φορέων τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως, πού συντελεῖται ἐπὶ
των ἡμερῶν μας; Καὶ πῶς θὰ κατορθώσῃ τοῦτο;

Ἴδου τὸ φλέγον ἐρώτημα.

Β. Ἡ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΕΝ ΕΥΡΩΠῃ

Προκειμένου νὰ διαγραφῇ ὁ τύπος τοῦ «διευθυντοῦ» τῶν ἐπιχειρήσεων, ὡς
αὐτὸς χρειάζεται σήμερον, διὰ τὴν συντέλεισιν τῆς βαθείας αὐτῆς μεταρρυθμίσεως
ἐν Εὐρώπῃ, ἀλλὰ καὶ προκειμένου νὰ διαγραφοῦν αἱ μέθοδοι καταρτίσεως καὶ
τελειοποιήσεως αὐτοῦ, θὰ ἦτο σκόπιμον νὰ ἐρευνηθῇ τὸ ὅλον θέμα, ἐπὶ τῇ βάσει
τῆς ὑφισταμένης σήμερον καταστάσεως ἐν Εὐρώπῃ καὶ τῆς προοπτικῆς ἐξελίξεώς
της, ὥστε νὰ εἴμεθα ἕτοιμοι πρὸς διαγραφὴν τῶν ληπτέων μέτρων.

1. Ἡ εὐρωπαϊκὴ παράδοσις—«διευθυνταὶ» καὶ «ἐπιχειρηματαὶ»

Εἶναι εὐρύτατα γνωστόν, ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐπιχειρηματικῆς δρα-
στηριότητος ἐν Εὐρώπῃ, τόσον εἰς κεφάλαια, εἰς ἀπασχολουμένους, ὅσον καὶ εἰς
παραγόμενον προϊόν, ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὰς καὶ μεσαίας ἐπιχειρήσεις, οἰκογενεια-
κοῦ χαρακτῆρος, κατὰ τὸ πλεῖστον, καὶ ὅπου ὁ ἐπιχειρηματίας εἶναι συνήθως καὶ
ὁ διευθυντὴς ἐκάστης ἐπιχειρήσεως.

Τὸ σχῆμα αὐτὸ τῆς παραδοσιακῆς ἐπιχειρήσεως, μὲ τὸν οἰκογενειακὸν χαρα-
κτῆρα, χαρακτηρίζεται ἀπὸ δύο βασικὰς ἀντινομίας: Ὁ ἐπιχειρηματίας ἀποφασί-
ζει συνήθως δι' ὅλα τὰ θέματα τῆς ἐπιχειρήσεώς του (διοικητικά, ὀργανωτικά,
τεχνικά, οἰκονομικά κ. λ.), χωρὶς νὰ χρησιμοποιῇ, πλὴν ἐλαχίστων περιπτώσεων,
εἰδικούς συμβούλους. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπιχειρήσις τῆς μορφῆς αὐτῆς βασίζεται, κυρίως,
εἰς τὸν ἐμπειρισμὸν καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐπιχειρηματίου, ἀνέχεται δὲ μίαν μακρὰν
περίοδον πλήρη λαθῶν καὶ δοκιμῶν (trial and error), ἕως ὅτου ἀνεύρῃ τὸν
ὀρθὸν δρόμον της.

Αὐτὴ ἡ ἄκρως ἀντιεπισημονικὴ θέσις τῶν μικρῶν καὶ μεσαίων ἐπιχειρή-
σεων περιγράφει καὶ τὸν τύπον τοῦ παλαιοῦ ἐπιχειρηματίου.

Ὁ παλαιὸς ἐπιχειρηματίας δὲν εἶναι, ἀσφαλῶς, ὁ διευθυντὴς, τὸν ὁποῖον
ἀπαιτεῖ ἡ σημερινὴ τεχνικὴ πρόοδος.

Δύναται νὰ λεχθῇ, ἐν προκειμένῳ, ὅτι τὸ γενικὸν κλίμα εἰς τὴν Εὐρώπην
εἶναι τὸ ἀκόλουθον: Εἰς τὰς περισσοτέρας ἐπιχειρήσεις, οἱ ἐπιχειρηματαὶ εἶναι
καὶ διευθυνταὶ τῶν ἐπιχειρήσεων ἢ καὶ, ἀκόμη, ὅτι οἱ πρῶτοι διστάζουν νὰ παρα-
χωρήσουν τὸν ἀρμόζοντα ρόλον εἰς ἀνώτερα διευθυντικὰ στελέχη. Συνέπεια τού-
του εἶναι, ὅτι οἱ ἀπόφοιτοι τῶν ἀνωτέρων σχολῶν δὲν γίνονται εὐκόλως δεκτοὶ εἰς
τὰς ἐπιχειρήσεις, ὡς διευθυντικὰ στελέχη, οὔτε ἱκανοποιοῦνται ἠθικῶς ἢ οἰκονο-
μικῶς εἰς αὐτάς, ἀλλὰ, τὸ καὶ σοβαρότερον, δὲν τοῖς παρέχεται ἡ εὐκαιρία νὰ ἐφαρ-
μόσουν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τὰς γνώσεις, πού ἀπεκόμισαν ἐκ τῶν σχολῶν τῶν. Οἱ
ἐπιχειρηματαὶ συνήθως ἀμφιβάλλουν διὰ τὴν ὀρθότητα τῶν ἐπισημονικῶν μεθό-
δων, ἰδίως ἐκεῖνων, αἱ ὁποῖα θεωροῦνται πολὺ «μοντέρναι», ὡς π.χ. αἱ ἀνθρώ-

πναι σχέσεις. Ἐπίσης διστάζουν νὰ ἐφαρμόσουν μεθόδους πολὺ συστηματικὰς καὶ ὀρθολογικὰς, ὡς καὶ νὰ παραχωρήσουν εὐθύνην καὶ ἀρμοδιότητα εἰς κατώτερα στελέχη, δηλαδὴ νὰ προχωρήσουν εἰς ἀποκέντρωσιν. Δὲν ἐμπιστεύονται τὰ πορίσματα ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ τὰς πληροφορίας, αἱ ὁποῖαι παρέχονται ἀπὸ διαφόρους ὀργανισμούς. Γενικῶς εἰπεῖν, παρατηρεῖται ἐμπειρισμός, πατερναλισμός¹⁾ καὶ δὲν ἔχει ἀναπτυχθῆ ἡ συνείδησις τῆς ἐπαγγελματικῆς τάξεως τῶν διευθυντῶν ἐπιχειρήσεων, (ἴδε καὶ κατωτέρω : «Ἰδιότητες καὶ προσόντα τῶν νέων διευθυντῶν ἐπιχειρήσεων»).

Διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀνωτέρω εἰκόνας, πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἀπὸ τὸς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἔχει ἐπικρατήσῃ τὸ θεωρητικὸν σχῆμα, ὅτι ἡ «διοικήσις ἐπιχειρήσεως» εἶναι, κυρίως, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν ἐμπορικὴν καὶ οἰκονομικὴν δραστηριότητα αὐτῆς (λογιστικὴν, κοστολόγησιν, ἐξασφάλισιν οἰκονομικῶν πόρων καὶ διανομὴν.) Τὸ θεωρητικὸν αὐτὸ σχῆμα ἔχει τὴν καταγωγὴν του εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ παρ' ὄλον ὅτι εἰς τὴν χώραν αὐτὴν ἐνεφανίσθη ἐνωρίτερον τῶν ἄλλων χωρῶν ἡ ἐπιστημονικὴ ὀργάνωσις τῶν ἐπιχειρήσεων, ἐν τούτοις, αὕτη περιελάμβανε σχεδὸν μόνον τὰ ἀνωτέρω πεδία τῆς οἰκονομικῆς τῶν ἐπιχειρήσεων. Τὸ σχῆμα αὐτὸ εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὸ νέον σχῆμα, τὸ εἰσαχθὲν ἐξ Η.Π.Α., τὸ ὁποῖον καλεῖται τῆς «ἐπιστημονικῆς ὀργάνωσεως τῆς ἐργασίας» καὶ τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει τὸ *τεχνικὸν σχέδιον* (μελέτην ἐργασίας, ἔλεγχον παραγωγῆς καὶ λειτουργικὴν ἐρευναν), τὸ *οἰκονομικὸν σχέδιον* (λογιστικὴν, κόστος, ἔλεγχον διοικήσεως), ταυτοχρόνως δὲ καὶ διάφορα οἰκονομομετρικὰ σχήματα, τὸ *κοινωνικὸν σχέδιον* (ἀνθρωπίνας σχέσεις, ἰατρικὴν τῆς ἐργασίας κ.λ.) καὶ τὸ *γενικώτερον σχέδιον* (μελέτην ὀργάνωσεως, κυβερνητικὴν κ.τ.τ.). [Ἴδε καὶ κατωτέρω : Γ' / 2].

2. Σύνδεσις πανεπιστημίου καὶ βιομηχανίας

Μία τῶν χαρακτηριστικωτέρων ἀντιφάσεων ἐν Εὐρώπῃ εἶναι ἡ παρατηρουμένη διάστασις μεταξὺ θεωρητικῆς ἐρεῦνης καὶ πρακτικῆς ἐφαρμογῆς. Ὑπάρχει οὐσιαστικῶς ἐκεῖνο, ποὺ λέγεται «διαζύγιον» μεταξὺ πανεπιστημίου καὶ βιομηχανίας. Τοῦτο ἀναφέρεται, κυρίως, εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, διὰ τὴν ὁποῖαν θὰ ὀμιλήσωμεν κατωτέρω ἐκτενέστερον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ γεγονός ὅτι εἰς σπανίας περιπτώσεις τὰ πανεπιστήμια βοηθοῦν, διὰ πειραμάτων καὶ ἐρευνῶν, τὴν βιομηχανικὴν παραγωγὴν, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ τελευταία φαίνεται διατεθειμένη νὰ ζητήσῃ τοιαύτην βοήθειαν. Εἶναι γεγονός, ὅτι ἐν Εὐρώπῃ καὶ λόγῳ παραδόσεως ἀλλὰ καὶ λόγῳ λειτουργικῆς ὑφῆς, ὑπάρχουν βασικαὶ καὶ δυσκολογεφύρωτοι διαφοραὶ ἀπόψεων μεταξὺ τῶν πανεπιστημιακῶν κύκλων καὶ τῶν βιομηχανικῶν, τὸ δὲ σοβαρώτερον εἶναι, ὅτι τὰ βιομηχανικὰ γενικῶς ἐπαγγέλματα θεωροῦνται «πρακτικά», μὲ τὴν κακὴν ἔννοιαν, καὶ δὲν ἐκτιμῶνται ὡς θὰ ἔδει. Συνέπεια τούτου εἶναι καὶ ἡ ὑφισταμένη ἐν

1) «Πατερναλισμός» εἶναι ἡ τάσις, καθ' ἣν ὁ ἐπιχειρηματίας ἀπαφασίζει «κατὰ κρίσιν ἀγαθοῦ ἀνδρός», ἀγνοῶν συνήθως τὰ συμπεράσματα καὶ τὰς ὑποδείξεις τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν. Κατὰ μίαν ἔννοιαν τὸ ἀμερικανικὸν σύστημα εἶναι αὐστηρῶς «ἀντιπατερναλιστικόν», ὡς βασιζόμενον εἰς ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας καὶ συγκριτικὰς παρατηρήσεις.

Ευρώπη διάκρισις μεταξύ τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς γενικωτέρας παιδείας, καθ' ἣν ἡ πρώτη δὲν παρέχεται ἀπὸ τὰ πανεπιστήμια, τουλάχιστον κατὰ σύστημα, καὶ θεωρεῖται ὡς πρόσκτησις εἰδικῶν τεχνικῶν γνώσεων, δυναμένων νὰ ἐφαρμοσθοῦν εἰς ἓν πολὺ περιορισμένον πρακτικὸν πεδίον. Ἐξ ἀντιθέτου, ἡ «παιδεία» θεωρεῖται ὡς ἡ μόνη συντελοῦσα εἰς τὴν συνολικὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου καὶ ἰδίως τῆς ἰκανότητος τοῦ «λογίζεσθαι» καὶ τῆς ἰκανότητος τοῦ «ἀντιλαμβάνεσθαι» τὰ φαινόμενα.

Σήμερον, ἐν τούτοις, ὑπὸ τὸ πρῶμα τῶν νέων οἰκονομικῶν συναρτήσεων, ὁ «διευθυντής» πρέπει νὰ ἀποβῆ ἰκανὸς νὰ ἀξιολογήσῃ τὴν ἐπίδρασιν πλείονων παραγόντων (ἴδε καὶ ἀνωτέρω) καὶ δὴ κοινωνικῶν, οἰκονομικῶν καὶ τεχνικῶν.

Συναφὲς πρόβλημα, διὰ τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἤδη λόγος, εἶναι ἡ ἐπικρατοῦσα ἀντίληψις ἐν Εὐρώπῃ, καθ' ἣν ἡ διοίκησις τῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπειδὴ εἶναι «τέχνη», δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἐρεύνης. Ἐξ ἄλλου, ὑποστηρίζεται, ὅχι εὐτυχῶς ἀπὸ πολλοὺς, ὅτι κάθε οἰκονομικὴ μονὰς εἶναι μοναδικὴ καὶ, συνεπῶς, ἔχει μοναδικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑποταχθοῦν εἰς ἓν γενικὸν πρόγραμμα.

Ἐν καταλήξει, δυνάμεθα νὰ συνοψίσωμεν, ὅτι τὸ κλίμα, τὸ ὁποῖον ἐπικρατεῖ ἐν Εὐρώπῃ, εἶναι δυσπιστία καὶ ἔλλειψις συνεργασίας μεταξύ θεωρίας καὶ πρακτικῆς.

3. Ἡ κατάσταση ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως καταρτίσεως διευθυντῶν καὶ ἐπιχειρηματιῶν

Καὶ ἐξ ὧσων ἐλέχθησαν ἤδη, εἶναι δυνατὸν νὰ συνοψίσωμεν, ὅτι ἡ σημερινὴ κατάσταση τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως καταρτίσεως καὶ τελειοποιήσεως διευθυντικῶν στελεχῶν, ἔχει τὰ ἀκόλουθα χαρακτηριστικά: Τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα χωρίζεται ἐκ παραδόσεως εἰς τὴν γενικὴν παιδείαν καὶ εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἡ γενικὴ παιδεία περιλαμβάνει καὶ σπουδὰς, αἱ ὁποῖαι, εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ, ὅτι προετοιμάζουν διευθυντικὰ στελέχη τῶν ἐπιχειρήσεων. ὅπως εἶναι ἡ θεωρητικὴ οἰκονομικὴ ἐκπαίδευσις (πολιτικαὶ ἐπιστήμαι), ἡ νομικὴ κ.ἄ. Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις, ἐξ ἄλλου, προορίζεται διὰ μέσα καὶ κατώτερα τεχνικὰ στελέχη τῆς βιομηχανίας ἢ καὶ τῶν ἄλλων κλάδων τῆς παραγωγῆς.

Ἐκπαίδευσις, μὲ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν καὶ τὰς ἀπαιτήσεις, διὰ διευθυντικὰ στελέχη ἐπιχειρήσεων, ἐγένετο ἐν Εὐρώπῃ, εἰς πολὺ περιορισμένην κλίμακα πρὸ τοῦ πολέμου, ἀναπτυχθεῖσα κυρίως μετὰ τὸν πόλεμον. Εἶναι σημαντικὸν νὰ λεχθῆ, ὅτι καθαρὰ ἐκπαίδευσις, διατεθειμένη εἰς τὴν κατάρτισιν διευθυντικῶν στελεχῶν, γίνεται ἀπὸ ἴστυτοῦτα, κυρίως, ἀποτείνεται δὲ πρὸς διπλωματούχους ἀνωτέρων σχολῶν πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου, ἀλλὰ καί, εἰς τινὰς περιπτώσεις, εἰς ἐπιχειρηματίας.

Ἐξ ἄλλου, ἡ πρωτοβαθμία καὶ ἡ δευτεροβαθμία γενικὴ παιδεία, εἶναι βέβαιοι, ὅτι δὲν παρέχουν τὰς γνώσεις ἐκείνας, κοινωνικοῦ κυρίως περιεχομένου, αἱ ὁποῖαι θὰ προητοίμαζον διευθυντικὰ στελέχη. Εἶναι βέβαιοι, ὅτι ἡ κλασσικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Εὐρώπῃ διευκολύνει τὸ κριτικὸν πνεῦμα, τὴν ἰκανότητα καὶ τὴν ὄρεξιν συνθετικῶν ἐργασιῶν, ἀφορᾷ εἰς τὴν πνευματικὴν ἰσορροπίαν καὶ τὴν πνευματικὴν ἐξέ-

λιξιν γενικώτερα τοῦ προσώπου, ἀλλὰ δὲν δίδει τὸ τεχνικὸν ἐκεῖνο ὑπόβαθρον πρὸς δημιουργίαν διευθυντῶν ἐπιχειρήσεων. Ὅπως ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐκθέσει Platt, καὶ εἶναι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθῇ, τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα τῆς γενικῆς κλασικῆς παιδείας εἶναι « ἡ ἔκφρασις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος καὶ τὸ προϊόν τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τοῦ αἰσθητικοῦ πνεύματος τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς πνευματικότητος τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἱστορικά, ὅμως, τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι ἀντικειμενικὸν καί, κατὰ τινα τρόπον, δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἀναψυχὴν (desintéressement du loisir) τοῦ προσώπου καί, ἰδίως, δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἑναρμόνισίν του μὲ τὸ περιβάλλον. Ἀλλὰ ὁ μελλοντικὸς κόσμος καὶ ἡ συνάρτησις τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων ὑπόσχεται περισσοτέραν ἀναψυχὴν καὶ αὐξήσιν τοῦ χρόνου διὰ κοινωνικὰς καὶ ἄλλας πνευματικὰς δραστηριότητας».

Ἐν ἄλλο χαρακτηριστικὸν τῆς καταστάσεως ἐν Εὐρώπῃ εἶναι ἡ ἔλλειψις δημοκρατικότητος τῆς γενικῆς κλασικῆς παιδείας, λόγῳ, ἀφ' ἑνὸς μὲν, ὑψηλοῦ κόστους αὐτῆς καί, ἀφ' ἑτέρου, λόγῳ χαμηλοῦ εἰσοδήματος τῶν μεγάλων κοινωνικῶν μαζῶν. Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ἐν τούτοις, ὅτι «προκειμένου νὰ ἱκανοποιηθῶν αἱ μελλοντικαὶ οἰκονομικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι τῆς Εὐρώπης, πρέπει νὰ ἐξευρεθῇ διὰ τοὺς λαοὺς τῶν χωρῶν τῆς ἐν σύστημα ἐκπαιδεύσεως, τὸ ὁποῖον μέχρι σήμερον δὲν δίδεται, παρὰ μόνον εἰς τὰς οἰκονομικῶς προνομιούχους τάξεις. Αὐτὸ ἀπαιτεῖ μίαν μακροτέραν, χρονικῶς ἐκπαιδεύσιν καὶ περισσότερον εὐρεῖαν ἀπὸ ἀπόψεως ὕλης, προκειμένου νὰ αὐξηθῇ ἡ ἐπαγγελματικὴ ἱκανότης, ἀλλὰ καὶ ἡ δυνατότης τῶν ἀτόμων νὰ συνεννοηθῶν μὲ ἄλλα ἄτομα, ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, θὰ τοῖς ἐπιτρέψῃ ἐλευθερίαν μετακινήσεως ἀπὸ εἰδικότητος εἰς εἰδικότητα, ὅταν τοῦτο ἀπαιτήσῃ ἡ τεχνικὴ πρόοδος. Ὅ καθε εὐρωπαῖος, οὕτω, θὰ ἠδύνατο νὰ λάβῃ μίαν βασικὴν ἐκπαιδεύσιν, σύμφωνην πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀξιοπρέπειαν καὶ ἀναγκαίαν διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν⁽¹⁾.

Ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐκθέσει Platt, ἡ Εὐρώπη διαθέτει πολὺ μικρότερον ποσοστὸν τοῦ ἐθνικοῦ της προϊόντος, ἐν σχέσει μὲ τὰς Η.Π.Α. καὶ τὴν Ε.Σ.Σ.Δ., εἰς τὴν ἐκπαιδεύσιν. Οὕτως, αἱ εὐρωπαϊκαὶ χῶραι δαπανοῦν περίπου τὸ 3%, ἐνῶ αἱ Η.Π.Α. 5% καὶ ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. 6%. Ἐξ ἄλλου, καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς χώρας, τὸ ποσοστὸν τῶν νέων (μέχρι 18 ἐτῶν), ποὺ εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτήσῃ αὐτὴν τὴν γενικωτέραν ἐκπαιδεύσιν, εἶναι τὸ 33%, ἐνῶ τῶν εὐρωπαϊῶν εἶναι ὀλιγώτερον τῶν 5%. Τοῦτο δεικνύει τὴν μειονεκτικὴν θέσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς νεολαίας. Ἐν ἑτερον μειονέκτημα εἶναι, ὅτι τὰ εὐρωπαϊκὰ ἐκπαιδευτικὰ συστήματα δὲν εὐρίσκονται εἰς ἄμεσην ἐξάρτησιν μὲ τοὺς λειτουργικοὺς σκοποὺς τῶν κοινωνικῶν των καὶ μὲ τὰς νέας ἀπαιτήσεις ἐκ τῆς συντελουμένης τεχνικῆς καὶ οἰκονομικῆς προόδου.

Μετὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον, ὅμως, καὶ μὲ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ παλαιοῦ Ο.Ε.Ο.Σ. καὶ ἤδη Ο.Ο.Σ.Α. καὶ τῶν Ἐθνικῶν Κέντρων Παραγωγικότητος, κατεβλήθη σημαντικὴ προσπάθεια, εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, συμπληρώσεως τῆς συστηματικῆς παιδείας διὰ διευθυντικὰ στελέχη. Οὕτως, ἐλειτούργησαν σεμιναρία, σύντομης ἕως μέσης διαρκείας, τὰ ὁποῖα ἀπεσκοποῦν εἰς τὴν ἐπιμόρφωσιν ὄλων τῶν βουλομένων ν' ἀποκτήσουν συμπληρωματικὴν ἐκπαιδεύσιν εἰς τὰς νέας τε-

1) 15e «Bureau Internationale des Universités», Paris, 1961, σελίδα 28.

χνικάς. Ἡ μορφή αὐτὴ τῆς ἐπιμορφώσεως ὑπῆρξεν ἀσυντόνιστη, ἄνευ οὐσιαστικῆς συνοχῆς καὶ ἀπέβλεπε, μᾶλλον εἰς τὴν δημιουργίαν κλίματος μεταξύ τῶν ἐνδιαφερομένων.

Ἐν κατακλείδι πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι ἐκ τῶν ἀνωτέρω προβλημάτων, πού συνδέονται μὲ τὴν κατάστασιν ἐν Εὐρώπῃ, τινὰ ἐξ αὐτῶν παρουσιάζονται μὲ μεταλυτέραν δεξυτέτα εἰς τινὰς ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ἐνῶ ἄλλα μὲ ὀλιγωτέραν, ὡς λ.χ. αἱ σχέσεις μεταξύ θεωρίας καὶ πρακτικῆς ἢ ἔννοια τοῦ ἐπιχειρηματίου—διευθυντοῦ. Εἶναι γεγονός, πάντως, ὅτι αἱ ὑπανάπτυκται περιοχαὶ τῆς Εὐρώπης παρουσιάζουν ἕξαρσιν ὄλων τῶν προβλημάτων.

Γ'. ΠΡΟ-Υ-ΠΟΘΕΣΕΙΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΩΝ ΣΤΕΛΕΧΩΝ

1. Ἡ ἔννοια τοῦ «διευθυντοῦ»

Πρέπει νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὁ «διευθυντής», ὡς ἀναφέρεται εἰς τὴν παροῦσαν ἀνάλυσιν, εἶναι κυρίως τὸ ἀνώτερον διευθυντικὸν στέλεχος μιᾶς ἐπιχειρήσεως ἐμπορικῆς, βιομηχανικῆς, γεωργικῆς κ.λ. Ὑπὸ μίαν εὐρύτεραν ἔννοιαν, θὰ πρέπει νὰ νοηθῆ καὶ ὁ διευθυντής μιᾶς κρατικῆς ὑπηρεσίας, ὡς καὶ οἰοῦδήποτε ἄλλου ὄργανισμοῦ, κοινωφελοῦς ἢ μὴ χαρακτηρισ. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἄτομα θὰ ἔπρεπε νὰ μετεκπαιδευτοῦν, σύμφωνα μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νέας τεχνικῆς, διότι ὅλοι αὐτοὶ θεωροῦνται καὶ εἶναι οἱ φορεῖς τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ οἱ συντελεσταὶ τῆς πραγματοποιουμένης σήμερον κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως.

2. Ἰδιότητες καὶ προσόντα τοῦ «διευθυντοῦ»

Λέγομεν, συνήθως, «ἡ νέα ἔννοια τοῦ διευθυντοῦ τῶν ἐπιχειρήσεων». Πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ἐν τούτοις, ὅτι δὲν εἶναι καὶ τόσον νέα ἡ ἔννοια αὐτή. Ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐλέχθησαν εἰς τὴν εἰσαγωγήν, ἐδῶ δυνάμεθα νὰ πιστοποιήσωμεν, ὅτι ὑπάρχει μία ἀνακύκλωσις εἰς τὴν ἔμφασιν, πού δίδομεν εἰς ὀρισμένας ἔννοιαι, διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

Πρὸ 1500 ἐτῶν, εἰς τὴν παλαιὰν ἀχανῆ αυτοκρατορικὴν Κίναν, ἀνθοῦσεν εἰς περίπλοκος καὶ σύνθετος πολιτισμός, ὅπου ἡ ἐπιχειρήσις, ἡ τέχνη καὶ ἡ κρατικὴ διοίκησις εἶχον φθάσει εἰς μίαν ἀνωτάτην βαθμίδα τελειότητος. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης⁽¹⁾, ὁ Λάο Τσοῦ, φιλόσοφος καὶ ἰδρυτῆς τῆς αἰρέσεως τοῦ τατοῖσμοῦ, συνέταξιν ἕνα πίνακα συμβουλῶν διὰ τοὺς διευθυντὰς τῶν διαφόρων ὀργανισμῶν, πού ἐλειτούργουν τότε. Αἱ συμβολαὶ αὐταὶ τοῦ Λάο Τσοῦ ἔχουν μίαν βαθυτάτην σοφίαν καὶ ἀπίστευτην πλησίασιν πρὸς τὰς σημερινὰς ἰδέας, ἀκόμη καὶ εἰς λεπτομερείας.

Ὁ Λάο Τσοῦ περιέγραψε μὲ ἀκρίβειαν ὅλην τὴν σειρὰν τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀτόμων, πού θὰ ἤθελαν νὰ διοικήσουν ἱκανοποιητικὰ τὰς ἐπιχειρήσεις των. Κατ' ἀρχὴν ἐδίδαξεν, ὅτι πρέπει νὰ δημιουργηθῆ τὸ κατάλληλον ψυχολογικὸν κλίμα. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ αὐτόν, οἱ ἄνθρωποι θὰ πρέπει νὰ προσπαθήσουν νὰ ἐννοήσουν τὴν θεῖαν βούλησιν καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσουν μὲ ἀνθρωπισμὸν καὶ δικαιοσύ-

1) Ἴδε «Management and Organization», ὑπὸ Louis Allen.

νην. Ἐν συνεχείᾳ καθώρισεν, ὅτι πρέπει νὰ γίνη κατανομὴ ἀρμοδιοτήτων καὶ εὐθυνῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων στελεχῶν τῆς ὑπαλληλικῆς ἱεραρχίας. Τέλος, περιέγραψε σαφέστατα τὸ περιεχόμενον τῆς εὐθύνης ἐκάστης θέσεως.

Αὐτὸ περίπου εἶναι καὶ τὸ σημερινὸν περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τοῦ διευθυντοῦ, ἀλλὰ μὲ κάποιαν περισσοτέραν συνθετότητα.

Ὡς ἀναφέρεται καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει (ἴδε καὶ ἀνωτέρω, Β'/1), ὁ σημερινὸς «διευθυντής» πρέπει νὰ ἔχη πλήρη ἐποπτεῖαν ὅλων τῶν καθηκόντων, τὰ ὅποια ἐμπίπτουν εἰς αὐτόν, τόσον εἰς τὸ τεχνικὸν σχέδιον, ὅσον καὶ τὸ οἰκονομικόν, τὸ κοινωνικὸν καὶ τὸ γενικώτερον σχέδιον τῆς ἐπιχειρήσεως. Οὗτος πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ καθοδηγήσῃ τοὺς κατωτέρους του εἰς τὸν *σχεδιασμόν*, καὶ δὴ τὴν πρόθεσιν νὰ καθοδηγήσῃ τοὺς κατωτέρους του εἰς τὸν *σχεδιασμόν*, καὶ δὴ τὴν πρόθεσιν καὶ τὸν καθορισμὸν στόχων, τὴν πολιτικὴν, ποὺ πρέπει ν' ἀκολουθηθῆ, τὰς σχετικὰς διαδικασίας καὶ τὸν προϋπολογισμόν τὴν *οργάνωσιν*, καὶ δὴ τὴν δημιουργίαν ὁμάδων, τὴν κατανομὴν ἀρμοδιοτήτων καὶ εὐθυνῶν καὶ τὴν καθιέρωσιν σχέσεων τὸν *συντονισμόν*, καὶ δὴ τὴν ἐξισορρόπησιν τῶν διαφόρων ἐνεργειῶν, τὸν καθορισμὸν τοῦ ἀπαραιτήτου χρόνου καὶ τὴν ἐνοποίησιν τὴν *κινητοποίησιν*, καὶ δὴ τὴν ἐπιλογὴν προσωπικοῦ, τὴν ἐπικοινωνίαν, τὴν συμβουλήν, τὴν ἐπιβράβευσιν, τὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ προσωπικοῦ· τέλος δέ, τὸν *ἐλεγχον* ἐπὶ τῆς ἀποδόσεως τῆς ἐργασίας, συμφώνως πρὸς ὄρισμένα πρότυπα, τὴν μέτρησιν τῆς ἀποδόσεως, τὴν ἐρμηνείαν ὀρισμένων ἀποφάσεων καί, γενικῶς, βοηθητικὰς διορθωτικὰς ἐνεργείας ἐπὶ τῶν ληφθεισῶν ἀποφάσεων.

Αὐτὰ εἶναι, ἐν συνόψει καὶ ὡς τὰ περιγράφει ὁ Louis Allen, τὰ καθήκοντα, τὰ ὅποια ἐμπίπτουν εἰς ἓν ἀνώτερον διευθυντικὸν στέλεχος.

Ἐάν, ὅμως, ἴδωμεν ἀπὸ πολὺ κοντὰ ὅλα τὰ καθήκοντα αὐτά, θὰ βεβαιωθῶμεν, ὅτι ἀπαιτοῦν μίαν παντογνωσίαν σχεδόν, ἢ ὅποια θὰ εἶναι δύσκολον ν' ἀνευρεθῆ εἰς ἓν καὶ μόνον ἄτομον. Τὰ καθήκοντα αὐτά ἀπαιτοῦν βαθεῖαν γνῶσιν οἰκονομικῶν, ἐμπορικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, καὶ δὴ μαθηματικῶν, βιολογίας, ψυχολογίας, κοινωνιολογίας κ.λ., πρῶγμα, τὸ ὅποιον δὲν εἶναι πολὺ ἄπλοῦν. Διὰ τοῦτο λέγεται συνήθως, ὅτι ὁ «διευθυντής» πρέπει νὰ ἔχη τὴν ἱκανότητα ἐποπτείας, συντονισμοῦ καὶ χρησιμοποίησεως τῶν καταλλήλων ἀνθρώπων ὅχι δὲ καὶ τὴν ἀρμοδιότητα νὰ λύῃ ἐν ἑκάστον ἓκ τῶν προβλημάτων, ποὺ ἀνακύπτουν καθημερινῶς. Πρὸς τοῦτο ἔχει ἀνάγκην εἰδικῶν ἐπιστημόνων, οἱ ὅποιοι τὸν βοηθοῦν καὶ τὸν συμβουλεύουν εἰς ἐκάστην περίπτωσιν.

Ἐπὶ πλέον, ὅμως, ὁ διευθυντής πρέπει νὰ ἔχη καὶ ὄρισμένας ιδιότητες, ποὺ ἀφοροῦν καθαρῶς εἰς τὴν προσωπικότητά του, καὶ δὴ νὰ ἔχη τὴν εὐθύνην τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς λήψεως ἀποφάσεων, δύναμιν συνθέσεως, ἱκανότητα τοῦ συνεργάζεσθαι, φαντασίαν καὶ ἐμπνευσιν, ἐπινοητικότητα καὶ εὐκολὴν ἀποδοχὴν τῆς προόδου, πνευματικὴν εὐελιξίαν, ἀλλὰ καὶ σταθερότητα, ὑψηλὴν διανοητικότητα, τέλος, νὰ ἔχη δυναμικὴν προσωπικότητα, αἰσθαντικὴν καὶ ἰσορροπημένην.

Αὐτὰ εἶναι, ἐν πολλῇ συντομίᾳ, τὰ προσόντα καὶ ἡ ποιότης τῶν «διευθυντῶν» ἐπιχειρήσεων. Εἶναι προφανές, ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ γίνη μεγαλύτερα ἀνάλυσις, διότι τοῦτο θὰ ἐχρειάζετο μεγαλύτεραν ἑκτασιν τῆς ἐπιτροπομένης.

3. Αἱ δυσκολίαι

Εἶναι προφανές, ὅτι ὑπάρχουν τεράστιαι δυσκολίαι, τόσον εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ἀπαιτουμένων προσόντων τοῦ διευθυντοῦ, ὅσον καὶ τῶν προϋποθέσεων, ποὺ ἀπαιτοῦνται πρὸς ἐπιμόρφωσιν καὶ τελειοποίησίν του. Περαιτέρω, εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον τῆς παρουσίας ἀναλύσεως, «Ἡ ἀναγκαιοῦσα μεταρρυθμίσις», θὰ ἐξετασθοῦν λεπτομερέστερον διάφοροι δυσκολίαι.

Μερικαὶ ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἀντικειμενικῶν δυσκολιῶν εἶναι αἱ ἑξῆς: Ἐλέχθη ἤδη, ὅτι ἡ ἔννοια καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς διευθύνσεως, εἰς ὅλα τὰ στάδια καὶ τὰ πλαίσια τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν, πρέπει νὰ εἶναι ἀντικείμενον ἐρεῦνης, καὶ μάλιστα ἐρεῦνης συνεχοῦς καὶ συστηματικῆς. Τὸ θέμα, ποὺ προκύπτει, εἶναι πῶς θὰ γίνῃ ἡ ἀντικειμενικὴ ἀξιολόγησις τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεῦνης, ἀλλὰ καί, ἀκόμη, τῶν μεθόδων, βάσει τῶν ὁποίων θὰ διενεργηθοῦν αἱ ἐρευναι αὐταί, ὥστε ἡ «διεύθυνσις» ν' ἀποκτήσῃ τὸν ἀντικειμενικὸν τῆς χαρακτῆρα. Τοιαῦται ἐρευναι ἀπαιτοῦνται λ.χ. εἰς τὸν σχεδιασμόν, τὴν ὁργάνωσιν, τὸν συντονισμόν, τὴν κινητοποιήσιν καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπιχειρήσεως.

Παρατηρεῖται μία συνεχῆς διείσδυσις τῆς ἐπιστήμης εἰς τὰ διοικητικὰ καθήκοντα, πρῶγμα, ποὺ καθιστᾷ δυσκολώτερον τὸ ἔργον αὐτῆς, ἰδίως δέ, ὅταν πρόκειται νὰ ἀποκτήσῃ πρακτικὸν περιεχόμενον. Ὑπάρχει, ἀκόμη, τὸ θέμα τῆς διεθνοῦς ὁρολογίας καὶ τοῦ περιεχομένου ἐκάστου ὅρου, ὡς καὶ τῶν ειδικῶν ἐπιπτώσεων τούτων ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς διοικήσεως.

Ἐν ἐκ τῶν πλέον σοβαρῶν προβλημάτων εἶναι ἡ ἀποδοτικότης τῶν ἐπενδύσεων, καὶ δὴ ἡ προτεραιότης αὐτῶν καὶ ὁ καθορισμὸς κριτηρίου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποδοχὴ τοῦ κριτηρίου ἀπὸ τὰς ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις. Εἶναι γνωστόν, ὅτι αἱ ἰδιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις ὀδηγοῦνται ἀπὸ τὰ κριτήρια τῆς οἰκονομικότητος καὶ τῆς ταχείας ἀποδόσεως, δὲν ὑποτάσσονται δ' εὐκόλως εἰς τὸ εὐρύτερον κοινωνικὸν κριτήριον τῆς ἐθνικῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, τὸ ὁποῖον ἀναγκαίως εἶναι μακροπρόθεσμον. Τοῦτο, εἶναι προφανές, ὅτι ἀποβαίνει εἰς βάρος ὄρισμένων μορφῶν ἐπενδύσεως, ὅπως π.χ. ἡ ἐπένδυσις εἰς τὸν ἀνθρώπινον παράγοντα (ἐκπαίδευσις).

Ἄλλὰ ἐκεῖ, ὅπου προκύπτει ἡ σημαντικώτερα δυσκολία καὶ δίδει τὸ μέτρον τῶν συνολικῶν δυσχερειῶν τῆς διοικήσεως, εἶναι τὸ ὁργανωτικὸν τμήμα, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὰς ἀνθρωπίνους σχέσεις. Εἶναι βέβαιον, κατ' ἀρχὴν, ὅτι δὲν ὑφίσταται ἐπαρκὴς αἰτιολογία καὶ νομοτέλεια, ἡ ὁποία διέπει τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ τῶν. Συνεπῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διατυπωθοῦν ἀξιόπιστοι παρατηρήσεις, ἢ, τουλάχιστον, γενικῶς ἀποδεκταὶ τοιαῦται, ἐπὶ τῶν ἐπιδράσεων τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων ἐπὶ τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγικότητος. Γεγονὸς εἶναι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅτι καταβάλλεται τελευταίως σημαντικὴ προσπάθεια, διὰ νὰ διατυπωθοῦν ὄρισμένοι νόμοι, οἱ ὁποῖοι ἀφοροῦν εἰς τὴν συμπεριφορὰν τῶν ἀτόμων καί, συνεπῶς, τὰς ἀνθρωπίνους σχέσεις. Οἱ νόμοι οὗτοι βασίζονται ἐπὶ τῶν πορισμάτων καὶ ἐρευνῶν τῆς *φυσιολογίας*, τῆς *ψυχολογίας* καὶ τῆς *κοινωνιολογίας*. Πάντως, εἶναι δύσκολον νὰ διατυπωθοῦν νόμοι, οἱ ὁποῖοι θὰ εἶχον τὴν αὐτὴν βαρῦτητα μὲ τοὺς νόμους λ. χ. τῆς χημείας κ.ἄ. Πρέπει, συνεπῶς, νὰ διαπιστώσωμεν, μαζί μὲ τὸν G. Deuringk, ὅτι «ἡ ἐπιστῆμη τῆς ὁργανώσεως εὐρίσκει»

ται εἰς μίαν πολὺ κρίσιμην περίοδον, δεδομένου ὅτι προσπαθεῖ νὰ ἐπαληθεύσῃ ὑποθέσεις μὲ πολὺ περιορισμένα μέσα».

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, ἡσχολήθημεν εἰς τὰς ιδιότητες τῆς προσωπικότητος τοῦ «διευθυντοῦ». Τὰ προβλήματα, ποὺ γεννῶνται, εἶναι πῶς θ' ἀξιολογηθῇ τὸ ὑποκείμενον, δηλαδή ἐὰν εἶναι κατάλληλον διὰ τὴν θέσιν τοῦ διευθυντοῦ, ἐνῶ εἶναι προφανές, ὅτι ἕκαστον ὑποκείμενον ἀξιολογεῖται μέσα εἰς τὸ περιβάλλον του καὶ μάλιστα ἐνώπιον δυσκόλων προβλημάτων.

Μία τελευταία δυσκολία προκύπτει ἀπὸ τὴν διάκρισιν τῶν ἐπιχειρήσεων εἰς μικρὰς, μεσαίας καὶ μεγάλας. Εἶναι γνωστόν, ὅτι δὲν ἰσχύουν ἀπόλυτα κριτήρια, τὰ ὁποῖα νὰ ἔχουν διεθνή ἀξίαν. Ἄκόμη, δὲν εἶναι βέβαιον, ἐὰν τὰ καθήκοντα καὶ τὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα ἐμπίπτουν εἰς τὸν διευθυντὴν μιᾶς μεγάλης ἐπιχειρήσεως, δὲν θὰ πρέπει νὰ τὰ ἔχη καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς μικρᾶς ἢ τῆς μεσαίας. Δὲν γνωρίζομεν, ἀκόμη, ποῖοι παράγοντες ἐπιδροῦν, ὥστε νὰ μεγαλώσῃ ἡ ἐπιχείρησις καὶ ποῖον εἶναι τὸ στάδιον, ὅπου ἔχει ἀρχίσει ἤδη νὰ θεωρεῖται αὕτη μεγαλύτερα. Εἶναι γνωστόν, ἐξ ἄλλου, ὅτι ἡ σημερινὴ ταχεῖα πρόοδος δημιουργεῖ προϋποθέσεις δυναμικῆς ἀναπτύξεως τῶν μικροτέρων οικονομικῶν μονάδων.

Δ'. Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΥΣΑ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

1. Γενικά. Τὸ κλίμα

Καὶ ἐξ ὅσων ἐξετέθησαν εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια, καθίσταται προφανές, ὅτι ἀπαιτεῖται βαθεῖα μεταρρυθμίσις μεθόδων, ἀντιλήψεων καὶ πρακτικῆς ἐφαρμογῆς, ὥστε ἡ Εὐρώπη νὰ ἀποκτήσῃ τὰ ἡγετικά σιελέχη τῶν ἐπιχειρήσεων, τὰ ὁποῖα θὰ ὀδηγήσουν τὰς οικονομίας τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν νὰ ἀντιμετωπίσουν τελεσφόρως τὰ τεράστια προβλήματα, τὰ ὁποῖα ὀρθοῦνται ἐνώπιον αὐτῶν, ἐντὸς ἐνὸς κόσμου ταχύτατα ἐξελισσομένου.

Θὰ περιγράψωμεν κατωτέρω μερικά, τὰ κυριώτερα, ἴσως, ἐκ τῶν ἀναγκαίων τῶν μέτρων, χωρὶς ποσῶς νὰ εἰμεθα βέβαιοι, ὅτι τὸ θέμα συνελήφθη ἐν τῷ συνόλῳ του καὶ ὅτι τὰ μέτρα αὐτὰ ἀρκοῦν. Ὑπάρχουν καὶ πολλὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα θὰ προκύψουν ἀπὸ μίαν ἐκτεταμένην μελέτην καὶ συζήτησιν εἰς διεθνῆς ἐπίπεδον. Αὐτόν, ἄλλωστε, τὸν σκοπὸν ἔχει ἡ ἐκθεσις αὕτη, ἥτοι νὰ προβάλλῃ τὸ θέμα εἰς διεθνή συζήτησιν, νὰ δημιουργήσῃ τὸ κατάλληλον κλίμα καὶ νὰ προκύψουν τὰ καλλίτερα τῶν συμπερασμάτων.

Βασικὴ, προφανῶς, προϋπόθεσις εἶναι νὰ ἀλλάξῃ τὸ παραδοσιακὸν κλίμα εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας. Πρέπει ὁ ἐπιχειρηματίας καὶ ὁ «διευθυντὴς» νὰ γίνουν οἱ συνειδητοὶ συντελεσταὶ τῆς ἐπιχειρουμένης οικονομικῆς ἀναπτύξεως. Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ ἐκπαιδευθοῦν καταλλήλως. Πρέπει, ἐξ ἄλλου, νὰ παύσῃ ἡ ὕφισταμένη σήμερον «δξύμωρος» ἀντιδικία μεταξὺ ἐπιχειρήσεων καὶ κράτους καὶ ἐπιχειρήσεων καὶ τοῦ εὐρύτερου κοινοῦ. Εἶναι βέβαιον, ὅτι αἱ σχέσεις αὗται, περιλαμβανομένων καὶ τῶν σχέσεων ἐργοδοτῶν καὶ ἐργαζομένων, εἶναι, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, σχέσεις, βαθυτάτης ἀλληλοεξαρτήσεως, σκοποῦσαι εἰς τὴν συνολικὴν οικονομικὴν εὐημερίαν οὐχὶ δὲ ταξικαὶ ἀντιδικαί.

Ἐφόσον, λοιπόν, εὐαισθητοποιηθῇ ἡ κοινὴ γνώμη καὶ ἐφόσον οἱ ἀρμόδιοι

ὑπεύθυνοι συνειδητοποιήσουν τὴν ἀνάγκην δημιουργίας διευθυντικῶν στελεχῶν, τότε θὰ προκύψῃ αὐτομάτως καὶ ἡ ἀνάγκη βαθείας μεταρρυθμίσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων, ἀπὸ τὴν κατωτέραν βαθμίδα τῆς ἐκπαιδεύσεως μέχρι τῆς ἀνωτάτης, τῆς ἀφιερώσεως μεγαλυτέρου ποσοστοῦ τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν καὶ τοῦ ἐκδημοκρατισμοῦ τῆς εἰδικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐρυτέρας, γενικῆς παιδείας. Κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, οἱ διευθυνταὶ θὰ πρέπει ν' ἀποκτήσουν συνειδησὶν τῆς ἰδιαίτερας ἀποστολῆς των καὶ τὰ βιομηχανικὰ ἐπαγγέλματα δὲν θὰ θεωροῦνται πλέον ὡς «πρακτικὰ» καὶ ὑποδεέστερα.

2. Τὰ ἐκπαιδευτικὰ συστήματα

Ἄναγκαιόσθα μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν δευτεροβάθμιον καὶ ἀνωτάτην ἐκπαίδευσιν:

Εἶναι προφανὲς ὅτι, προκειμένου νὰ χορηγηθῇ εἰς τὰ διευθυντικὰ στελέχη ἡ σύνθετη καὶ βαθεῖα κατάρτισις, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖται σήμερον, πρέπει νὰ προηγηθῇ ριζικὴ μεταρρυθμίσις τῶν ἐκπαιδευτικῶν εὐρωπαϊκῶν προγραμμάτων εἰς τὴν δευτεροβάθμιον, κυρίως, ἐκπαίδευσιν. Ἡ μεταρρυθμίσις αὕτη θ' ἀφορᾷ εἰς τὴν διδασκτέαν ὕλην, ἡ ὁποία, ὡς ἐλέγχθη ἤδη, πρέπει νὰ εἶναι πολὺ εὐρύτερα τῆς παρεχόμενης καὶ νὰ δύναται νὰ δώσῃ τὴν ἀπαιτουμένην προπαιδευσιν εἰς ὅλα τὰ πρακτικὰ (κοινωνικά, οἰκονομικά κ.λ.) προβλήματα τῆς ἐν ἐνεργείᾳ ζωῆς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ διευκολύνῃ καὶ τὰς ἐν συνεχείᾳ ἐνδεχομένας σπουδὰς τῶν ἐνδιαφερομένων εἰς ἀνώτερα πνευματικὰ ἐπίπεδα, πανεπιστήμια, κολλέγια κ.λ. Νομίζομεν ὅτι ἡ τοιαύτη ἐκπαίδευσις θὰ ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ μαθήματα πολιτικῆς οἰκονομίας, ἐν ἀπλουστεύσει, γενικὰς ἀρχὰς κοινωνιολογίας, ὥσως βιομηχανικῆς ψυχολογίας καὶ ὀργανωτικῆς καὶ τινα ἄλλα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις, ἡ ἀναφερομένη εὐθέως εἰς τὴν κατάρτισιν διευθυντῶν ἐπιχειρήσεων, θὰ πρέπει νὰ διευρύνῃ τὰ προγράμματά της, ὥστε νὰ περιληφθοῦν τὰ ἀκόλουθα, μεταξὺ ἄλλων στοιχεῖα (1):

— Δυνάμεις πολιτικά, οἰκονομικά καὶ κοινωνικά εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον. Τεχνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ πρόοδος.

— Ἀλληλοεπιδράσεις τῶν ἐξελίξεων εἰς τοὺς ἐπιστημονικοὺς, τεχνικοὺς, οἰκονομικοὺς καὶ κοινωνικοὺς τομεῖς.

— Γνώσεις τῶν προόδων, πού ἔχουν πραγματοποιηθῇ, εἰδικῶς εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ δῆ: Θεωρία ὀργανώσεως, ἀνάλυσις τῆς διαδικασίας τῆς διευθύνσεως, συγκριτικὴ μελέτη ἐπὶ τῆς ὀργανώσεως· ψυχολογία καὶ ψυχολογία· ἐπιστημονικὰ μέθοδοι, ἰδίως ποσοτικά: ἡ «εὐριστικὴ» (2) καὶ ἡ

1) «Platt Report», σελίς 88.

2) Ἡ «εὐριστικὴ» εἶναι μέθοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν καταβάλλεται προσπάθεια χρησιμοποίησεως τῆς πείρας, ἡ ὁποία ἀπεκτήθη κατὰ διαφόρους φάσεις εἰς τὴν λύσιν ἐνὸς προβλήματος. Ἡ διαδικασία αὕτη ἐπιτρέπει νὰ διαφωτισθοῦν προβλήματα πολὺ σύνθετα ἢ κακῶς προσδιορισθέντα καὶ διευκολύνει τὴν ἐφαρμογὴν ἐπιστημονικῶν μεθόδων. Ἡ «εὐριστικὴ» χρησιμεύει, πολλάκις, εἰς τὸ νὰ ἐφαρμοσθῇ μία ἐπιστημονικὴ ἀπόδειξις εἰς προβλήματα, τὰ ὁποία, ἐκ πρώτης ὄψεως, δὲν παρέχουν ἔδαφος τοιαύτης ἐφαρμογῆς.

θέσις της εἰς τὴν θεωρίαν τῶν ἀποφάσεων· γνώσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἐγκαθίδρου-
σιν πολιτικῆς ὑπὸ συνθήκας ἀβεβαιότητος καὶ ἐπείγοντος· (Ἴδε ἐκτενέστερον·
«Platt Report», εἰς σελίδα 35).

β' Ἡ ἀμερικανικὴ πείρα. Ἡ προσρμογὴ εἰς τὰς εὐρω-
παϊκὰς συνθήκας:

Ἡ Εὐρώπη δὲν ἔχει μεγάλην πείραν, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, εἰς τὰ θέ-
ματα τῆς ἐπιστημονικῆς ὀργανώσεως τῆς ἐργασίας καί, συνεπῶς, εἰς τὴν κατάρτι-
σιν «διευθυντῶν» ἐπιχειρήσεων. Πρέπει συνεπῶς, ν' ἀνευρεθῇ ἡ καλλιτέρα καὶ
περισσότερον παλαιὰ σχετικὴ πείρα. Τοιαύτη, ὡς ἀναφέρεται καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει,
εἶναι ἡ ἀμερικανικὴ πείρα, ἡ ὁποία ἐξειλίχθη ὁμαλῶς κατὰ τὴν διάρκειαν 100
περίπου ἐτῶν, ἴσως καὶ περισσότερο, ἐβελτιώθη δὲ σημαντικῶς κατὰ τὴν τελευ-
ταίαν 50ετίαν, τῇ συμβολῇ τῶν μεγαλυτέρων πανεπιστημίων τῆς Ἀμερικῆς (Har-
vard B.S., Chicago University, Garnegie T. I., M. I. T. κ. λ.). Δὲν πρέπει,
βεβαίως, ν' ἀγνοηθῇ καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ πείρα, ἰδίως ἡ γερμανικὴ καὶ ἡ γαλλικὴ,
ἡ ὁποία, ὅμως, ὑπῆρξε περισσότερο θεωρητικὴ (Ἴδε καὶ ἀνωτέρω, Β'1).

Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀμερικανικοῦ συστήματος εἶναι, ὅτι βασιζέται ἐπὶ
τῆς προσπαθείας τῆς εὐρυτάτης, κατὰ τὸ δυνατόν, ἐκπαιδεύσεως τῶν μαζῶν καὶ
ἐπὶ τοῦ ἰδεώδους, πού ἐπικρατεῖ εἰς τὴν ἀμερικανικὴν ζωὴν, ὅπερ εἶναι, ἐν πολ-
λοῖς, ὁ «ἐπιχειρηματίας» καὶ ὁ «διευθυντής». Συνέπεια τούτου εἶναι, ὅτι ὁ ἀρι-
θμὸς τῶν σπουδαστῶν, οἱ ὁποῖοι ἐγγράφονται εἰς ἀνωτέρας πανεπιστημιακὰς Σχο-
λάς, εἰδικῶς δὲ διὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐπιχειρήσεων, εἶναι τὸ 16% τοῦ συνό-
λου καὶ δὴ 400 ἕως 500 χιλιάδες σπουδασταί. Ἡ συστηματικὴ τοιαύτη ἐκπαί-
δευσις παρέχεται ἀπὸ πανεπιστήμια, ἴνστιτοῦτα καὶ κολλέγια, ἀνερχόμενα εἰς 520,
ἐκ τῶν ὁποίων 140 ἀποτελοῦν αὐτονόμους καὶ ἰσχυροτάτας οἰκονομικὰς μονάδας.
Εἰς τοὺς τελευταίους αὐτοὺς ὀργανισμοὺς διδάσκουν (1956) 8.800 καθηγηταί.
Μόνον κατὰ τὸ ἔτος 1956 ἔχορηγήθησαν 50.000 πανεπιστημιακὰ διπλώματα
(B.A.), 5.200 «Master's» (1) διπλώματα καὶ 109 διδακτορικὰ (Ph. D.).

Εἰς τὸ ἀμερικανικὸν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, ἰσχύουν δύο, ἐκ διαμέτρου
ἀντίθετοι, ἀρχαὶ παιδαγωγικῆς ὀργανώσεως. Ἡ μία ὑποδεικνύει ἐν σύστημα, τοῦ
ὁποίου ἡ ἀπωτάτη ἐπιδίωξις εἶναι ἡ πρακτικὴ ἐκπαίδευσις τῶν μελλόντων «διευ-
θυντῶν», δι' ἀναλυτικῶν μεθόδων εἰς τὴν πρακτικὴν τῶν ὑποθέσεων. Τὸ σύστημα
αὐτὸ κατατοπίζει, ἀπλῶς, χωρὶς νὰ ἐκπαιδεύῃ βαθύτερον—καὶ δὴ διὰ γενικῆς
μορφώσεως—καὶ ὀδηγεῖ εἰς εἰδίκευσιν ἐπαγγελματικὴν. Ἡ δευτέρα ἀρχὴ ὀδηγεῖ
εἰς εὐρύτερας καὶ γενικωτέρας ἐπιτεύξεις.

Αἱ κυριώτεραι ἀντιρήσεις, αἱ ὁποῖαι διευτυπώθησαν διὰ τὸ ἀμερικανικὸν
σύστημα, εἶναι, ὅτι ἀπλουστεύει τὰ φαινόμενα, διὰ νὰ τὰ φέρῃ κοντὰ εἰς τὸν μέ-
σον φοιτητὴν, ὅτι εἶναι ὠφελιμιστικὸν καὶ διευκολύνει τὴν ἀνάληψιν τῶν σπου-

1) Τὸ «Master's Degree» ἢ Master of Art (M. A.) εἶναι, διὰ τὰ περισσότερα ἀμε-
ρικανικὰ καὶ ἀγγλικὰ πανεπιστήμια, ἐν μέσον διδακτορικῶν δίπλωμα, πού ἐπιτρέπει εἰς τὸν
κάτοχόν του τὴν ἀνάληψιν διδακτικῶν καθηκόντων. Συνήθως, παρέχεται μετὰ διαιτηεῖς εἰδι-
κὰς σπουδὰς καὶ ὑποβολὴν διατριβῆς.

δῶν ἀπὸ εὐρυτάτας μάζας φοιτητῶν, χωρὶς νὰ γίνεται ἐπιλογή τούτων. Ἐξ ἄλλου, καὶ ἡ ποιότης τῶν διδασκόντων δὲν θεωρεῖται, ὅτι εἶναι ἀνάλογη τῶν διδασκόντων εἰς ἄλλας ἐπιστήμας.

Εἶναι γεγονός, ὅτι ἡ ἀμερικανικὴ πεῖρα εἶναι πολύτιμη, ἀλλὰ καὶ μοναδική, θὰ ἦτο δὲ δυνατόν νὰ γίνῃ χρῆσις αὐτῆς κατὰ τὴν διαγραφὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων, ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅμως, νὰ προσαρμωσθῆ πρὸς τὰς εἰδικὰς συνθήκας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου, τόσον τὰς πολιτικὰς καὶ οικονομικὰς, ὅσον καὶ τὰς κοινωνικὰς. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον πρέπει, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, νὰ ἐπαναληφθῆ εἶναι, ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὸ ἀμερικανικὸν σύστημα στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, τοῦ πειράματος καὶ τῆς στενῆς ἀλληλοεξαρτήσεως μετὰξὺ πανεπιστημίου καὶ βιομηχανίας. Ἡ ἀμερικανικὴ ἀντίληψις τῆς ἐπιστημονικῆς ὀργανώσεως τῆς ἐργασίας, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν εὐρύτεραν σημερινὴν ἀντίληψιν τῆς κοινωνικότητος καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, θὰ ἠμποροῦσε νὰ δώσῃ τὸ κατάλληλον διάγραμμα τῆς ἀπαιτουμένης ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως.

γ' Ἀ ἱ ἀ ν ά γ κ α ι τ ῆ ς Ε ὑ ρ ώ π η ς :

Ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐκθέσει Platt, αἱ ἀνάγκαι τῆς Εὐρώπης εἰς διευθυντικὰ στελέχη θὰ αὐξάνουν, κατὰ τὸ μέτρον τῆς αὐξήσεως τῆς ἀπασχολήσεως, τῆς ἐκβιομηχανίσεως τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀλλὰ καί, ἀκόμη, ἀπὸ τὴν παραδοχὴν τοῦ «διευθυντοῦ» καὶ τὴν ἀντικατάστασιν, ἔστω καὶ μερικὴν, τοῦ ἐπιχειρηματίου ὑπὸ τούτου. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρεται, ὅτι εἰς τὴν Ἰταλίαν προβλέπεται κατὰ τὸ 1975 νὰ ζητηθοῦν 1.250.000 διευθυντικὰ στελέχη ἐπιχειρήσεων, ἐνῶ τὸ σημερινὸν δυναμικὸν δὲν ὑπερβαίνει τὰς 400.000. Εἰς τὴν αὐτὴν χώραν, ἐξ ἄλλου, ἀναφέρεται χαρακτηριστικῶς, ὅτι τὸ 84% τοῦ συνόλου τῶν ἐπιχειρήσεων διευθύνεται ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς ἐπιχειρηματίας.

Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τῶν ἀναγκῶν τῆς Εὐρώπης εἰς διευθυντικὰ στελέχη δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετάζεται—ὡς ἐν τῇ ἐκθέσει—βάσει ὑπολογισμῶν κατὰ μεμονωμένας χώρας. Ἐν μακροπρόθεσμον πρόγραμμα δημιουργίας στελεχῶν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας θὰ πρέπει νὰ προσανατολισθῆ, ἔστω βαθμιαίως, πρὸς τὰς συνολικὰς ἀνάγκας τῶν εὐρύτερων οικονομικῶν χώρων, οἱ ὁποῖοι δημιουργοῦνται σήμερον (Ε.Ο.Κ., Ε.Φ.Τ.Α. κ.λ.). Δεδομένης τῆς εὐχερείας, ἡ ὁποία παρέχεται, λ.χ. διὰ τῆς συνθήκης τῆς Ρώμης, μετακινήσεως προσώπων καὶ ὑπηρεσιῶν, θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ, ὅτι αἱ δημιουργούμεναι εἰς τὸν χῶρον τῆς Ε.Ο.Κ. ἀνάγκαι εἶναι κοιναὶ ἢ ὅτι εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον θὰ τείνουν νὰ γίνουν τοιαῦται. Ἀπὸ τῆς τελευταίας αὐτῆς ἀπόψεως, θὰ ἔπρεπε νὰ προστεθῆ, ὅτι καὶ ἡ ἐκπαίδευσις (πρόγραμμα κ. λ.) θὰ πρέπει νὰ εἶναι κοινή, προκειμένου περὶ στελεχῶν, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύνατο ἢ θὰ ἔπρεπε νὰ μετακινηθοῦν ἐντὸς ἐνὸς εὐρύτερου χώρου.

Ἀναφορικῶς μὲ τὸ θέμα τῆς διὰ καταλλήλων στατιστικῶν ἐρευνῶν παρακολουθήσεως τῶν ἀναγκῶν ἐνὸς κοινοῦ προγράμματος δημιουργίας ἀνωτέρων στελεχῶν ἐπιχειρήσεων, περιλαμβάνοντος καὶ ὅλας τὰς ἐπὶ μέρους προϋποθέσεις, (μετακίνησιν στελεχῶν, ἀνάγκας εἰς ἀριθμούς, τάσεις ἀγορᾶς, ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα, κόστους κ.λ.), θὰ πρέπει ν' ἀκολουθηθῆ, ἀναντιρρήτως, τὸ ἀμερικανικὸν σύστημα, ἀνεξαρτήτως τῶν ἀντιθέσεων, ποὺ ὑπάρχουν μετὰξὺ ἀμερικανικῆς

καὶ εὐρωπαϊκῆς οἰκονομίας. Εἶναι προφανές, ὅτι ἡ εὐρωπαϊκὴ οἰκονομία τείνει εἰς τὴν δημιουργίαν ὑπεραγορῶν, τὴν μαζικὴν παραγωγὴν καὶ τὴν ταχύτεραν καὶ δυναμικότεραν ἀνάπτυξιν, ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ προῖδη τις, ὅτι εἰς τὸ προσεχές μέλλον τὰ προβλήματα τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκονομίας θὰ εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ τῆς ἀμερικανικῆς.

δ' Αἰ μικραὶ ἐπιχειρήσεις:

Ἐν πρόγραμμα ἐκπαιδεύσεως διοικητικῶν στελεχῶν διὰ μικρὰς ἐπιχειρήσεις δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ διαφέρῃ ριζικῶς τοῦ προοριζομένου διὰ στελέχη μεγαλύτερων ἐπιχειρήσεων, διότι τοῦτο θὰ ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ὀδηγήσῃ τὰ στελέχη τῶν μικρῶν βιομηχανιῶν εἰς ἀδυναμίαν νὰ κατανοήσουν τὸ εὐρύτερον πλέγμα τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν, εἴτε καί, ἀκόμη, νὰ ἐπωμισθοῦν τὸν κατάλληλον ρόλον, ἐὰν καὶ ἐφόσον αἱ μικραὶ ἐπιχειρήσεις ἐξελιχθοῦν εἰς μεγαλύτερας. Τοῦτο δέ, ὡς γνωστόν, εἶναι μία τάσις ἰσχυροτάτη κατὰ τὴν σημερινὴν περίοδον. Ἐν κοινὸν πρόγραμμα δι' ὅλα τὰ στελέχη τῆς αὐτῆς χώρας ἢ ὁμοίου ἐπιπέδου χωρῶν, ἐνθα, ὅμως, θὰ διατυποῦνται σαφεῖς ὑποδείξεις καὶ ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν ὠρισμένων συστημάτων καὶ διαδικασιῶν εἰς τὰς μικρὰς ἐπιχειρήσεις, θὰ ἦτο περισσότερον ἐνδεδειγμένον.

ε' Οἰκονομίαι ὑπὸ οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν:

Προκειμένον περὶ τῶν τῆς ὡς ἄνω κατηγορίας χωρῶν, εἶναι προφανές, ὅτι ἰσχύουν μὲ ἰδιαίτην δξύτητα ὅλαι αἱ ἀντινομίαι, αἱ ὁποῖαι ἐπεσημάνθησαν εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον. Δυνάμεθα, ἐν τούτοις, νὰ προσθέσωμεν ὠρισμένας ὑποκειμενικὰς δυσχερείας, δηλαδή, δυσχερείας, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰδικώτερον εἰς τὰς ὑπαναπτύκτους οἰκονομίας καὶ αἱ ὁποῖαι προσθέτουν προβλήματα, προκειμένου νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ προτεινομένη μεταρρυθμισίς.

Εἰδικώτερον, δύναται νὰ διαπιστωθῇ, ὅτι, εἰς τὰς ὀλιγώτερον προηγμένας οἰκονομίας, τὰ προγράμματα ἐκπαιδεύσεως ἀνωτέρων διοικητικῶν στελεχῶν δέον ὅπως, εἰς τὴν ἀρχὴν εἶναι ὀλιγώτερον ἀπαιτητικὰ εἰς παρεχομένας γνώσεις καὶ περισσότερον περιγραφικὰ τῶν γενικωτέρων προϋποθέσεων διὰ τὴν δημιουργίαν ἐπιχειρηματιῶν. Τοῦτο εἶναι τόσον περισσότερον ἐπιείγον, ὅσον τὸ ἀκροατήριον εἶναι χαμηλῆς στάθμης. Τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ, ὡς γνωστόν, τὸν κανόνα διὰ μικροὺς ἐπιχειρηματίας, οἵτινες κατὰ πλειοψηφίαν εἶναι ἐμπειρικοί. Δέον νὰ ὑπογραμμισθῇ, πάντως, ὅτι ἡ σύνθεσις ἐνὸς προγράμματος σπουδῶν διὰ τὰς χώρας αὐτὰς πρέπει πάντοτε νὰ γίνεται μετὰ προηγουμένην ἐπεξεργασίαν τῆς ὕλης, ἐν συνεργασίᾳ καὶ εἰδημόνων, οἵτινες ἔχουν ἐγκύψει εἰς τὰ προβλήματα τῶν ὑπὸ οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν χωρῶν. Εἰς οὐδεμίαν δὲ περιπτώσειν πρέπει νὰ μεταφυτεύεται ἀπλῶς ἐν πρόγραμμα, ὅσον ἰκανοποιητικὸν καὶ ἂν εἶναι, θεώμενον ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῶν προηγμένων οἰκονομιῶν.

Ἐκτὸς τούτου, εἰς τὰς ὀλιγώτερον προηγμένας οἰκονομίας, ὅπου προσφάτως, μόνον, ἤρχισεν ἡ διδασκαλία τοιούτων γνώσεων, ὑπάρχει ποικιλία ὀργανισμῶν, πὸν ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ἐκπαιδεύσειν αὐτήν, ὅπως ὑπάρχει καὶ ποικιλία προγραμμάτων. Τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν, ἐκ τῶν πραγμάτων ἀνάγκην, ἡ ὁποία θὰ ἦτο δύσκολον νὰ θεραπευθῇ ταχέως. Ἀντιθέτως, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ ποικιλία

λία τῶν ὀργανισμῶν εἶναι ἀπαραίτητη, δεδομένου ὅτι τὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτικά ἰδρύματα, λόγω ἀντικειμενικῶν συνθηκῶν, δὲν εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀντιμετωπίσουν τὰς πολυπληθεῖς ἀνάγκας ἐκάστης χώρας. Θὰ ἦτο δυνατόν, ὅμως, νὰ καταρτισθῆ ἕν κοινὸν πρόγραμμα ἐκπαιδεύσεως, διὰ κοινῆς, πιθανῶς, συνεργασίας ὄλων τῶν ἐνδιαφερομένων ὀργανισμῶν, εἰς τὸ ὁποῖον, τουλάχιστον, θὰ ἀπηλείφοντο βασι- καὶ ἀντινομίαι.

3. Ὁ συντονισμὸς τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ ρόλος τοῦ Ο.Ο.Σ.Α. (1)

Σχετικῶς μὲ τὸν ἐνδεχόμενον συντονισμὸν τῆς ἐκπαιδευτικῆς προσπάθειας εἰς πολλὰς ταυτοχρόνως εὐρωπαϊκὰς χώρας—ἔστω ἐντὸς συγκεκριμένου εὐρυτέρου χώρου—θὰ πρέπει νὰ γίνουιν εἰδικαὶ στατιστικαὶ ἔρευναι. Θα πρέπει, ἴσως, νὰ ἰδρυθῆ εἰς κοινὸς συντονιστικὸς ὀργανισμὸς, πιθανῶς μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ Ὁργανισμοῦ Οἰκονομικῆς Συνεργασίας καὶ Ἀναπτύξεως. Ταυτοχρόνως, θὰ πρέπει νὰ ἰδρυθοῦν εἰς ὅλας τὰς συμμετεχούσας χώρας κέντρα ἐρευνῶν καὶ ἐκπαιδεύσεως, ἐξαρτώμενα ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν κεντρικὸν αὐτὸν ὀργανισμὸν. Σχετικὰ πρότυπα ὑπάρχουν.

Ὁ Ο.Ο.Σ.Α. δύναται, ὁμοίως, νὰ διαδραματίσῃ ἀποφασιστικὸν ρόλον, ὡς καὶ εἰς τὸ παρελθόν, εἰς τὴν ὑποβοήθησιν τῆς γενικῆς ὡς ἀνωτέρω προσπάθειας αὐτῆς. Ἐν μέτρον, τὸ ὁποῖον θὰ συνέβαλλε πιθανῶς εἰς τὴν προώθησιν, θὰ ἦτο ἡ ἴδρυσις ὑπὸ τοῦ Ο.Ο.Σ.Α., δύο ἀνωτάτων σχολῶν, ἧτοι σχολῆς μετεκπαιδεύσεως ἀνωτέρων στελεχῶν ἐπιχειρήσεων καὶ σχολῆς μετεκπαιδεύσεως ἐκπαιδευτῶν τῶν ἀνεξαρτήτων κέντρων ἢ καὶ τῶν ἀκαδημαϊκῶν τοιούτων (2).

Αἱ σχολαὶ αὗται, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν συντονιστικὸν ὀργανισμὸν, θὰ ἐβοή- θουν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν νέων ἰδεῶν, τὸν καταρτισμὸν κοινοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος καὶ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν μελλουσῶν ἀναγκῶν τῆς Εὐρώπης εἰς ἀνώτερα διοικητικὰ στελέχη.

Ὁ Ο.Ο.Σ.Α., ἐκ παραλλήλου, θὰ ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ πρὸς τὴν κατεύθυν- σιν αὐτὴν καὶ δι' ἐγγραφῆς ἀναλόγων σχεδίων εἰς τὸ πρόγραμμά του, τὰ ὁποῖα θὰ ἐβοηθῶν εἰς τὴν διεθνή συζήτησιν τῶν ἀνωτέρω προτάσεων, τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἀπαιτουμένων ἐρευνῶν παρ' ἐκάστη χώρα—καὶ δὴ, ἐρευνῶν τεινουσῶν εἰς τὰς ποσοτικὰς ἀνάγκας εἰς διευθυντικὰ στελέχη καὶ ἐκπαιδευτὰς καὶ βάσει τοῦ ἀντι- κειμενικοῦ σκοποῦ τῆς κατὰ 50% αὐξήσεως τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1970—τὴν διεξαγωγὴν συγκριτικῶν ἐρευ- νῶν διὰ τὰς ὑπαναπτύκτους χώρας, ὁμοίως εἰς τὴν διεξαγωγὴν συγκριτικῶν ἐρευ- νῶν ἀναφορικῶς μὲ ἐπιχειρήσεις πολυεθνικὰς καὶ, τέλος, ἐρευνῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ παιδαγωγικὰ προβλήματα τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐνηλίκων. Ἀκόμη δέ, θὰ ἔπρεπε νὰ δώσῃ συνέχειαν εἰς τὸ παλαιὸν σχέδιον τοῦ Ο.Ε.Ο.Σ.

1) Αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἴδρυσιν συντονιστικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ σχολῶν προτάσεις ἐν τῷ κειμένῳ ἀπηχοῦν προσωπικὰς γνώμας τοῦ συγγραφέως τῆς παρούσης ἀναλύσεως. (Σ.Σ.).

2) Μία σχολή, ἣτις θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν ὑποδει- κνυμένων ἀνωτέρω ὑποδειγματικῶν σχολῶν, εἶναι ἡ σχολὴ INSEAC ἐν Fontainebleau τῆς Γαλλίας.

(8/01 - E) «Ἀνάπτυξις σώματος ἐκπαιδευτῶν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπιχειρήσεων», κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ διευκολυνθῇ ἡ κατάρτισις ἐκπαιδευτῶν, νὰ ἀντιμετωπισθοῦν αἱ οικονομικαὶ ἀνάγκαι (ἀμοιβῶν κ.λ.) καὶ νὰ τεθῇ εἰς μηχανισμὸς ἀνταλλαγῆς ἀπόψεων, ἀναφορικῶς μὲ τὴν διδακτέαν ὕλην, τὸ πρόγραμμα κ.λ. ἐνὸς διευρωπαϊκοῦ προγράμματος καταρτίσεως διευθυντικῶν στελεχῶν.

ΕΝ ΜΙΚΡΟΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Διὰ νὰ ἀνακεφαλαιώσωμεν τὰ προηγούμενα καὶ νὰ ἀπαντήσωμεν μερικῶς εἰς τὰ ἐρωτήματα, τὰ ὅποια ἐτέθησαν εἰς τὰ διάφορα κεφάλαια τῆς ἐργασίας αὐτῆς, σημειοῦμεν ὅτι: Τὸ ἰδανικὸν τοῦ «ἐπιχειρηματίου» ἢ «διευθυντοῦ» καὶ τοῦ «τεχνολόγου» ἐπεκράτησεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων καὶ δὴ πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν θεμελιωδῶν οικονομικῶν προβλημάτων. Πράγματι, ὁ «ἐπιχειρηματίας» καὶ ὁ «τεχνολόγος» διεδραμάτισαν ἱκανοποιητικῶς τὸν ρόλον των καὶ ἤδη αἱ προηγούμεναι οικονομίαι δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι δὲν διατρέχουν ἀμεσον κίνδυνον ἀπὸ τὸν νόμον τῆς φθινούσης ἀποδόσεως, ἴσως δὲ καὶ τὸν νόμον τοῦ πληθυσμοῦ. Ἄλλὰ ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων, αἱ ὀγκούμεναι ἀνάγκαι καὶ αἱ νέαι κοινωνικαὶ συνθήκαι δημιουργοῦν νέας ὑποχρεώσεις, καί, ἴσως, νέον κοσμοεἶδωλον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα.

Ὡς ἐλέχθη εἰς τὴν εἰσαγωγὴν, «τὸ μέγεθος τῶν ἐπιχειρήσεων αὐξάνει, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον αὐξάνουν αἱ περιπλοκαὶ καὶ αἱ ἀνάγκαι εἰς ὀργάνωσιν καὶ κεφάλαια. Τὰ ἐθνικὰ πλαίσια σπάζουν. Ἡ κοινωνικὴ δομὴ μεταμορφοῦται ταχύτατα καὶ ἀπαιτεῖ μίαν νέαν ἀντίληψιν τοῦ "κόσμου τῆς ἐργασίας" καὶ τῆς θέσεώς του ἐντὸς τοῦ ἐθνικοῦ οικονομικοῦ πλαισίου». Τὸ κοινωνικὸν κράτος καὶ ἤδη ὁ «διευθυντής», ἀντὶ τοῦ «ἐπιχειρηματίου» τῆς παλαιᾶς μακαρίου ἐποχῆς, καλοῦνται ν' ἀντιμετωπίσουν τὰς νέας συνθέτους ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπου τὸ κοινωνικὸν στοιχεῖον εἶναι τὸ ἐπικρατοῦν. Διὰ νὰ κατορθωθῇ τοῦτο, ὅμως, δηλαδή, διὰ νὰ συντελεσθῇ ἡ ἐπανάστασις αὐτή, ἀπαιτεῖται ριζικὴ μεταρρύθμισις ἰδεῶν, ἀντιλήψεων καὶ μεθόδων εἰς τὴν θεωρητικὴν καὶ τὴν πρακτικὴν ζωὴν. Ἀπαιτεῖται, κυρίως, βαθεῖα μεταρρύθμισις τῶν ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων, καλλιτέρα χρησιμοποίησις τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος καὶ ἡ πίστις εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν, ὡς μᾶς τὴν ἐκληροδότησαν ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης, ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἀναγέννησις.

Ἀπαιτοῦνται, ἴσως, πολλαὶ θυσίαι, ἀνακατατάξεις ἰδεῶν, ἴσως δὲ καὶ ὑποχωρήσεις. Κανέν, ὅμως, τίμημα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς ὑπερβολικόν, διὰ νὰ ἀναλάβῃ ὁ «ἄνθρωπος» τὴν θέσιν του ἐν τῷ «κόσμῳ»· ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς τὸν ἐνόησαν οἱ πρῶτοι, ποὺ ἐδημιούργησαν τὴν λέξιν, δηλαδή, οἱ Ἕλληνες, ἔνθα ὑπάρχει ἢ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἁρμονία.